

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta právnická

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Zrušení nevolnictví Josefem II. v r. 1781

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta právnická

Katedra právních dějin

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Zrušení nevolnictví Josefem II. v r. 1781

Předkládá: Barbora Cášková

Studijní program: Právní specializace

Studijní obor: Veřejná správa

Vedoucí bakalářské práce: prof. JUDr. PhDr. Karolina Adamová, DSc.

Katedra právních dějin

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

Fakulta právnická

Akademický rok: 2013/2014

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Barbora CÁSKOVÁ**
Osobní číslo: **R11B0012P**
Studijní program: **B6804 Právní specializace**
Studijní obor: **Veřejná správa**
Název tématu: **Zrušení nevolnictví Josefem II. v r. 1781**
Zadávací katedra: **Katedra právních dějin**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

1. Úvod
2. Osvícenství v Čechách
3. Příčiny vydání Patentu o zrušení nevolnictví
4. Obsahová analýza Patentu o zrušení nevolnictví
5. Aplikace Patentu v praxi
6. Závěr

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy: **min. 30 stran**

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná**

Seznam odborné literatury:

Josef Frajs - Reformy Marie Terezie a Josefa II. - nejen v českých a moravských zemích Hans Magenschab - Josef II. - Cesta Rakouska do moderní doby Hans Magenschab - Josef II. revolucionář z boží milosti Josef Haubelt - Zrušení nevolnictví - významná událost v dějinách našeho lidu J.V. Prášek - Panování císaře Josefa II. J. Lněničková - České země v době osvícenství I. Čornejová, J. Rak, V. Vlnas - Ve stínu tvých křídel - Habsburkové v českých dějinách Časopis Český lid

Vedoucí bakalářské práce:

Prof. JUDr. PhDr. Karolina Adamová, DSc.
Katedra právních dějin

Datum zadání bakalářské práce: **7. ledna 2013**

Termín odevzdání bakalářské práce: **31. března 2014**

Doc. JUDr. Jan Pauly, CSc.
děkan

K. Adamová
Prof. JUDr. PhDr. Karolina Adamová, DSc.
vedoucí katedry

V Plzni dne 26. září 2013

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Zrušení nevolnictví Josefem II. v r. 1781“ zpracovala samostatně a že jsem vyznačila prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpala způsobem pro vědeckou práci obvyklým.

V Plzni dne 31. března 2014

.....

(vlastnoruční podpis)

Poděkování

Chtěla bych poděkovat své vedoucí bakalářské práce prof. JUDr. PhDr. Karolině Adamové, DSc. za odborné vedení, za pomoc a rady při zpracování této práce. Další můj dík patří panu M. A. Butlerovi, který mi pomohl s anglickým překladem.

Obsah

1. Úvod	8
2. Země koruny české v 17. a 18. století	10
2. 1. Bitvy Marie Terezie	11
2.2. Osvícenství	13
2. 3. Vznik osvícenství	14
2. 4. Osvícenský absolutismus	15
2. 5. Josefinismus	15
2. 6. Osvícenské smýšlení v českých zemích	16
3. Příčiny vydání patentu	18
3.1. Tereziánský katastr rustikální	19
3.2. Selské povstání	20
3.2.1. Zlatý patent	20
3.2.2. Selské gubernio	21
3.2.3. Samotné povstání	21
3.2.4. Robotní patent v Čechách	24
3. 3. Raabizace	25
4. Patent o zrušení nevolnictví	27
4. 1. Obsahová stránka patentu	29
4. 2. Aplikace patentu v praxi	35
5. Závěr	38
6. Resumé	39
7. Přehled pramenů	40
7.1. Literatura	40
7.2. Webové stránky	41
8. Přílohy	42
8.1. Příloha č. 1	42
8.2. Příloha č. 2	43

1. Úvod

Již pro dobu pozdního středověku byla charakteristická tělesná poddanost a z tohoto důvodu od konce 15. století začala souvislá řada místních bojů venkovského lidu proti vrchnostenským pánům. Zatímco v zemích západní Evropy (jako byla Francie nebo Anglie) bylo nevolnictví postupně omezováno a rušeno, feudálové ve střední a východní Evropě začali na své poddané zesilovat tlak. Český lid v době předbělohorské se s takovou situací nehodlal srovnat, proto utíkal do sousedních vesnic či měst v důvěře, že nový pán nebude takový vykořisťovatel. To se ovšem vrchnosti nelíbilo, a tak se snažila o vydávání zákonů, které by omezovaly svobodné stěhování poddaných, a tím poddané dostala do nejtuzší osobní závislosti. Poddaný bez jejího souhlasu nesměl o ničem důležitém rozhodovat, nesměl se stěhovat, učit se řemeslům či uměním, dokonce bez souhlasu vrchnosti nesměl uzavřít sňatek.

Společenský řád, který u nás v těchto letech panoval, byl řád feudální, v němž feudální třída byla třídou vykořisťovatelskou, a základem jejího hospodářství byli drobní rolníci. J. V. Stalin feudální řád vysvětluje tak, že feudální pánové potřebovali, aby pracovníci projevovali o svou práci zájem. Tento zájem ovšem nemohou projevovat, pokud se s nimi bude zacházet jako s otroky, proto feudálové dali přednost nevolníkům, kteří jistý zájem o práci mají, a to hlavně zájem odvádět pánovi naturální a peněžité dávky. Na přelomu 18. století se životní situace rolnictva citelně zhoršila. Z důvodu obrovské konkurence, kterou vrchnost měla v prodeji obilovin, bylo nutné, aby bylo obilí prodáváno laciněji, aby obstálo v konkurenci. Feudální pánové ovšem chtěli vydělávat více peněz, tím pádem potřebovali prodávat větší množství. V důsledku toho vzrostl počet dní v týdnu, které poddaný musel strávit na panském pozemku.

Před rokem 1775, kdy vypuklo největší povstání selského lidu v Čechách, byly u nás největší roboty z celého Habsburského mocnářství, není tedy divu, že se český poddanský lid již několikrát v historii bouřil. Již v té době několik osvěcených myslitelů považovalo robotu za hanebnost a nestydělo se o tom veřejně vyjadřovat. Příkladem je nejvyšší purkrabí a předseda zemské vlády Karel Egon z Fürstenberka, který roku 1772 v dopise panovníci vysvětluje, že „*nesmírné roboty urážejí právo přírody, poněvadž mají za následek zničení, nebo alespoň neustálou trýzeň bližního.*“ Dále se například vyjádřil vídeňský profesor Josef Sonnenfels k otázce nevolnictví větou: „*Hanba takzvané právní vědy, která snižovala člověka na věc, hanba rozumu, který shledával pseudodůvody k obhajobě tohoto porobení.*“ Z těchto názorů si lze představit, že královna i její syn byli těmito myšlenkami ovlivněni a snažili se vytvořit

příznivější podmínky pro poddanský život. Navíc podle vládního ideálu bylo úkolem panovníka zajistit všem poddaným slušné živobytí a osobní, lidskou důstojnost.

Počátky státní péče o poddané však nevyplývaly z uvědomění si, že je třeba něco na jejich ochranu podniknout. Jejím základem se staly hlavně vnější okolnosti, jako byly selské nepokoje, přičemž největším z nich bylo právě selské povstání r. 1775, které jako jediné bylo předem organizované a mělo za cíl svrhnout patrimoniální správu a zrušit roboty. Až následně po těchto výbuších se mezi vyšší třídu dostavilo poznání, že si sám prospěch státu žádá, aby poddaní nebyli nadále utiskováni a vykořisťováni.

Jak Marie Terezie, tak ale hlavně její syn Josef II. se snažili životní zátěž poddaného lidu zmírnit vydáváním různých patentů na jejich ochranu. Tato snaha vyvrcholila rokem 1781, kdy byl vydán Patent o zrušení nevolnictví a celkově změnil tvář celého českého venkova.

Téma své bakalářské práce jsem si vybrala z toho důvodu, že onu problematiku považuji za podstatnou, jelikož období josefínských reforem je významným obdobím bojů lidu za svobodu a stalo se důležitým článkem vedoucím k úplnému osvobození od vykořisťování a útlaku českého lidu. Tato práce si klade za úkol na základě shrnutí dostupných informací a materiálů vytvořit přehled o příčinách, které vedly k vydání Patentu o zrušení nevolnictví, a důsledcích, které po jeho vydání následovaly. Z počátku se pokusím přiblížit politickou situaci za vlády Marie Terezie, popsat dobu osvětenství a zjistit, jak tato doba byla chápána v českých zemích. V další části se budu zabývat příčinami, které vedly ke zrušení nevolnictví, pokusím se rozebrat jednotlivá ustanovení samotného patentu a popsat k čemu došlo, po jeho vydání.

2. Země koruny české v 17. a 18. století

Dne 8. 11. 1620 proběhla na Bílé hoře bitva mezi armádou stavovskou a armádou Svaté říše římské. Tato bitva skončila fiaskem pro stavy, v jejichž čele stál český král Fridrich Falcký. O skoro půl roku později 21. 6. 1621 se konala tzv. „staroměstská exekuce“, při níž bylo popraveno 27 hlavních vůdců celého stavovského povstání. Tato poprava měla představovat fakt, že stavové se svým povstáním nemohou ani v nejmenším ohrozit autoritu Habsburků.

Nedlouho po staroměstské exekuci začala násilná rekatolizace českého národa. Obyvatelstvo se mu však vší silou bránilo. Měšťané a šlechtici, kteří neměli v úmyslu na katolickou víru přejít, byli donuceni k vystěhování se ze země. Poddaným však nezbylo nic jiného, než se katolické víře poddat. Tam, kde se jezuitští misionáři setkávali s odporem ke katolicismu, bylo posláno vojsko, které se ubytovalo v domech měšťanů. Ti pak měli povinnost vojsko vydržovat do té doby, dokud nepřistoupili ke katolictví.

Rekatolizace vytvářela mocenské nástroje k tomu, aby poddaní byli přeměněni v nevolníky. Bez těchto nástrojů by nebylo možné, aby poddaní bezplatně robotovali a k tomu ještě odváděli peněžní i naturální dávky.¹ V důsledku odstěhování velkého množství měšťanů a šlechticů do sousedních zemí (hlavně do Pruska), výrazně poklesl v Čechách počet obyvatel. V roce 1620 byl počet ustálen na 1 778 000 obyvatel, v roce 1654 však poklesl na 980 000.² V této době se šlechtické velkostatky snažily vyhnout finančně velmi náročné námezdní práci, a proto jednoduše došlo k přeměnění poddaných v nevolníky. K tomu nebylo potřeba žádného zákona či ustanovení, stačil vztah, který vrchnosti s poddanými měli.

Poddaní se v několika částech českých zemí začali bouřit, jak kvůli násilné rekatolizaci, tak ale i kvůli stále větším požadavkům, které vrchnost vyžadovala. Jak Josef Haubelt ve své knize *Zrušení nevolnictví* vypráví: „*Poddaní navenek bojovali o návrat starých časů, vnitřním obsahem svého zápasu zápasili proti nevolnickému znehodnocování své pracovní síly.*“³ Jen z této věty lze poznat, že již v této době bylo operováno s pojmem nevolnictví. Sami poddaní si uvědomovali své postavení a peticemi žádali o osvobození od nevolnictví.

Dne 22. Března 1680 vydal římský císař Leopold I. patent, jenž zrušil veškerá privilegia, práva a svobody, která poddaní měli. Tímto dekretem se císař selskému obyvatelstvu ještě více zprotivil. Odpor poddaných dospěl až k projevům nenávisti vůči vrchnostenským

---

¹ HAUBELT, Josef. *Zrušení nevolnictví: Významná událost v dějinách našeho lidu*. 1. vyd. Praha: Horizont, 1981 str. 37

² HAUBELT, Josef. *Zrušení nevolnictví: Významná událost v dějinách našeho lidu*. 1. vyd. Praha: Horizont, 1981 str. 38.

³ HAUBELT, Josef. *Zrušení nevolnictví: Významná událost v dějinách našeho lidu*. 1. vyd. Praha: Horizont, 1981 str. 41

úředníkům, k ničení majetku vrchností a k postavení se se zbraní v ruce vůči vrchnostenským vojákům. Toto povstání vyvrcholilo nejspíš 6. května 1680 u Bezdržic, kde došlo ke srážce s vojenskými oddíly, při níž bylo zabito 49 povstalců.⁴

Ještě téhož roku v červnu podepsal Leopold I. robotní patent, jenž byl však zveřejněn až v červnu následujícího roku. Ten se staví hlavně proti přetěžování poddanstva neoprávněnými robotami a platy, proti příliš krutým trestům a proti nucenému zakupování hospodářských výrobků za nesmyslně vysoké ceny. Již Leopold I. si uvědomil, že je potřeba poddané zachovat pro „*obecné blaho a blahobyt země*“⁵, proto Patentem zrušil roboty o nedělích a svátcích a stanovil 3 robotní dny v týdnu, ale pouze tam, kde se nerobotovalo podle starobylých obyčejů a úmluv. V těch panstvích, kde se podle nich robotovalo, pozbýval tento patent účinnosti. Dále stanovoval, že vrchnost smí v dobách vrcholných sezónních prací (žní) vyžadovat celotýdenní robotu.

V následujících letech za vlády Karla VI. byly vydány další dva robotní patent, a to v roce 1717 a v roce 1738. Ty však nijak nesnižovaly robotu, ponechávaly vrchnosti volnost, na jejímž základě měli zeměpáni možnost z vlastního uvážení stanovit výši a způsob poddaných povinností a robot, ovšem pod podmínkou, že nepřesáhnou vyměřenou robotu v Leopoldově patentu – tedy tři dny v týdnu. Navíc zřídily povinné přestávky jak pro poddané, tak pro jejich dobytek. Z devátého bodu reskriptu z roku 1738 lze vyčíst císařovo mínění o poddaném obyvatelstvu, když zmiňuje, že „*robotník má něco dýl, než hovado vytrvat*“.⁶

2. 1. Bitvy Marie Terezie

Země Koruny české byly v 18. století významnou součástí Habsburské monarchie. Ta však již po dlouhá staletí nefungovala jako celistvý organismus, jednotlivé země byly v takovém nesouladu, že vedl až k izolaci mezi nimi. Tato disharmonie se výrazně projevila v průběhu osvícenecké revoluce, kdy se zrychlila dynamika vývoje celé evropské společnosti.

České země se v této době staly spíše pasivním subjektem celé monarchie. Po poražení českých stavů v bitvě na Bílé Hoře roku 1620 se zastavil autonomní vývoj českého státu, což také vedlo k oslabení vzájemných vazeb mezi jednotlivými českými zeměmi. Celková váha české státnosti klesla, což v Česích vyvolalo nedůvěru k habsburské dynastii.⁷

---

⁴ HAUBELT, Josef. *Zrušení nevolnictví: Významná událost v dějinách našeho lidu*. 1. vyd. Praha: Horizont, 1981 str. 43

⁵ KROFTA, Kamil. *Dějiny selského stavu*. 2. vyd. Praha: J. Laichter, 1949, s. 291

⁶ HAUBELT, Josef. *Zrušení nevolnictví: Významná událost v dějinách našeho lidu*. 1. vyd. Praha: Horizont, 1981 str. 49

⁷ HARNA, Josef a Rudolf FIŠER. *Dějiny českých zemí*. Vyd. 1. Praha: Fortuna, 1998, 279 s. ISBN 80-716-8522-4 s. 22

Po smrti uherského a českého krále Karla VI. roku 1740 se skoro v celé Evropě strhly války o rakouské dědictví. Na habsburský trůn na základě pragmatické sankce nastoupila dcera Karla VI. Marie Terezie, kterou čekal dlouholetý boj o dědičná území. Proti Rakousku se vytvořila tzv. protihabsburská koalice, do které vstoupilo Bavorsko, Španělsko, Francie, Prusko a později i Sasko a Sardinie.

Jako první využil královniny začátečnické neznalosti pruský král Fridrich II. a koncem roku 1740 vpadl se svým vojskem na území Slezska, kde se odehrála tzv. první slezská válka. Pruské vojsko zde však nenarazilo na žádný velký odpor a proto ho obsadilo.

Bavorsko si mezitím začalo nárokovat české království, které také v létě 1741 obsadilo, a bavorský kurfiřt Karel Albert se prohlásil českým králem. Čeští stavové s tímto z počátku nesouhlasili, nakonec se však podřídili a Alberta za svého krále prohlásili.

Marie Terezie však zosnovala odplatu a vyslala do Bavorska vojsko, které úspěšně obsadilo Mnichov. Tohoto kroku se lekl pruský král, který následně zaútočil na Česko. Panovníce nemohla jinak, než s Pruskem a Saskem ujednat mír a odstoupit jim část svého území.

Roku 1743, po znovudobytí Čech, se Marie Terezie nechává korunovat na českou královnu. Ovšem ponechává si hlubokou nedůvěru v české stavy, které ji zradili při prohlášení Karla Alberta za svého krále.

Příštího roku poruší pruský panovník dohodnutý mír a již podruhé napadá Česko, probíhá tzv. druhá slezská válka, kdy pruské vojsko dobývá mnohem větší části Čech, včetně Prahy. Na rozdíl od té první se však setkává s obrovským odporem, a tak je nuceno se stáhnout. Rok poté je znovuoobnoven mír. Následně roku 1748 Marie Terezie uzavírá mír i s Francií a Španělskem.

V následujících letech se habsburské monarchii povedlo díky diplomatickému jednání kancléře Antonína Kounice uzavřít mír s Ruskem a spojení s Francií, která tímto vypověděla mír Prusku. Pruský král se tohoto činu opět zalekl a pod spojenectvím s Anglií roku 1756 opětovně zaútočil na Čechy, jelikož nehodlal čekat, až bude sám napaden. Ujednaná koalice mezi Habsburskou monarchií a Francií totiž spočívala ve znovudobytí Slezska, kterého se císařovna a královna nechtěla vzdát. Vpád jeho vojsk na území monarchie vyvolal skoro celoevropskou tzv. sedmiletou válku.

Prvním významným bojem, který pruské vojsko vyhrálo, byla bitva u Lovosic. Brzy na to následovala bitva u Štěrbohol, po které Prusové obsadili Prahu. Zásadním obratem se stal příjezd posily rakouské armády s maršálem Leopoldem Daunem, který v bitvě u Kolína přinutil Fridricha II. a jeho vojsko ustoupit.

Následující události a bitvy se už děly mimo oblast zemí Koruny české a vyvrcholily roku 1763 uzavřením Hubertsburského míru. V průběhu příštího desetiletí se pruský panovník ještě několikrát snažil obsadit Čechy, ale po dlouholetém válčení už ani jeden stát neměl sílu na přílišné zápolení.

Jak války o rakouské dědictví, tak i sedmiletá válka znamenaly pro české země nesku-
tečné škody, a to jak v počtu lidských obětí, tak v materiálním měřítku. Hojné množství bojů
vedlo k znehodnocení úrodné půdy, města byla po nájezdech nepřátelských vojsk vydranco-
vána a zničena. Toto všechno a nejen to vedlo k selskému povstání a samotnému vydání
patentu o zrušení nevolnictví, kterými se budu zabývat v následující kapitole.⁸

Po četných porážkách, které si Rakousko při bitvách s Pruskem vytrpělo, se do podvě-
domí české společnosti začaly dostávat osvícenecké ideologie. Centralizační reformy, které
na tyto myšlenky navázaly, za nedlouho přerostly v osvícenecký absolutismus.

2.2. Osvícenství

Osvícenství (francouzsky les lumières, anglicky the enlightenment, německy die Auf-
klärung) byl umělecký styl, filozofické, kulturní a politicko-hospodářské hnutí, které původně
vzniklo již v 17. Století v Anglii a Holandsku⁹, ale do zbytku Evropy se začalo rozšiřovat
až koncem sedmnáctého a začátkem osmnáctého století. Osvícenecké hnutí usilovalo
o překonání středověkých názorů, o přechod od teorie k praxi a jeho cílem bylo skloubit zá-
jem veřejnosti se zájmem jednotlivce tak, aby se svobodný člověk mohl podílet na blahobytu
své společnosti. Osvícencům také šlo o odstranění závislosti na církvi, odmítali barokní po-
hled na svět a naopak uznávali pouze rozum, pravidla a řád.¹⁰ Osvícenství jako takové je také
považováno za určitý druh osvobození, a to hlavně od starých pořádků. Snaží se otevřít nové
možnosti, a to hlavně pro poddané, tedy zajistit jim rovnost práv.¹¹ Osvícenectví negovalo
právě ty poměry, pro něž bylo charakteristické nevolnictví. Usilovalo o regulaci míry robot,
vyznávalo názor, že poddaný by se nikdy nestal nevolníkem, kdyby nemusel robotovat

---

⁸ HARNA, Josef a Rudolf FIŠER. *Dějiny českých zemí*. Vyd. 1. Praha: Fortuna, 1998. ISBN 80-716-8522-4 s. 9-13

⁹ HARNA, Josef a Rudolf FIŠER. *Dějiny českých zemí*. Vyd. 1. Praha: Fortuna, 1998. ISBN 80-716-8522-4 s. 10

¹⁰ BĚLINA, Pavel. *Dějiny zemí Koruny české*. 6. vyd. Praha: Paseka, 1999c1993, 328 s. ISBN 80-7185-257-9; IM HOF, Ulrich. *Evropa a osvícenství*. Praha: Lidové noviny, 2001, 268 s. Utváření Evropy. ISBN 80-710-6394-0, s. 12; ROBERTS, J. *Ilustrované dějiny světa*. Vyd. 1. Praha: Knižní klub, 1999, 191 s. Utváření Evropy, sv. 1. ISBN 80-717-6775-1, s. 986; HARNA, Josef. *Dějiny českých zemí II: Od poloviny 18. století do vzniku České republiky*. 1. vyd. Praha: Fortuna, 1998, 279 s. Utváření Evropy, sv. 1. ISBN 80-716-8522-4, str. 10

¹¹ IM HOF, Ulrich. *Evropa a osvícenství*. Praha: Lidové noviny, 2001, 268 s. Utváření Evropy. ISBN 80-710-6394-0, s. 197-198

podle potřeb vrchnosti, tím pádem znamenalo i formální možnost zrušení celého nevolnictví.¹²

Do českých zemí se osvícenství rozšířilo z Francie až v poslední čtvrtině 18. století a to především v podobě osvíceneckého absolutismu. Byla jím ovlivněna Marie Terezie, ovšem mnohem více její syn Josef, který pod vlivem osvícenců vydal nejen Patent o zrušení nevolnictví, ale také Patent toleranční nebo Patent o částečném zrušení cenzury. Obrovský vliv mělo osvícenství také na počáteční fázi českého národního obrození, které se zasloužilo o pozvednutí kvality českého jazyka.¹³

2. 3. Vznik osvícenství

Základním znakem 18. století se stala změna mentality stavovské společnosti, jakož i prohlubování podnikatelských vztahů a touhy po poznání. Jak PhDr. Pavel Bělina, CSc. a kolektiv autorů v knize *Dějiny zemí Koruny české II.* na straně 11. uvádí „*vytvořil se osobitý světový názor a životní i kulturní styl, charakterizovaný jednoznačným dějinným optimismem, vírou ve „světlo zaplašující tmu“, lidský rozum osvobozený od předsudků, pověr a nevědomostí, ale především od tradičních autorit*“.¹⁴

Osvícenství jako takové vycházelo ze dvou základních filosofických směrů. Tím prvním byl racionalismus, jehož poznání je možné jenom díky rozumu a rozumovým soudům (z latinského slova ratio). Oním druhým směrem potom byl empirismus, jehož základním zdrojem poznání jsou pouze smyslové zkušenosti.

Osvícenecká společnost tedy našla zálibu ve vědeckém zkoumání světa, jehož cílem měla být náprava negativních společenských jevů. Osvícenecká revoluce zcela změnila pohled na svět: dříve se lidé upínali k Bohu, osvícenci Boha považovali za „prvního hybatele“, který svět vlastně stvořil, oživil, ale dále už na něj nijak nepůsobil.¹⁵

Osvícenští filosofové se také snažili o stanovení a prosazení základních lidských práv pro utlačované vrstvy, pod jejichž vlivem reformovala jak Marie Terezie, ale hlavně její syn Josef II.¹⁶

---

¹² HAUBELT, Josef. *Zrušení nevolnictví: Významná událost v dějinách našeho lidu*. 1. vyd. Praha: Horizont, 1981 str. 141

¹³ Osvícenství: České osvícenství. *Osvícenství: České osvícenství* [online]. [cit. 2013-12-31]. Dostupné z: http://www.ped.muni.cz/weng/literatura/enlightenment/enl_cz.html

¹⁴ BĚLINA, Pavel. *Dějiny zemí Koruny české*. 6. vyd. Praha: Paseka, 1999c1993, 328 s. ISBN 80-7185-257-9 s. 11.

¹⁵ BĚLINA, Pavel. *Dějiny zemí Koruny české*. 6. vyd. Praha: Paseka, 1999c1993, 328 s. ISBN 80-7185-257-9.

¹⁶ FRAIS, Josef. *Reformy Marie Terezie a Josefa II.: (nejen v českých a moravských zemích)*. Vyd. 1. Třebíč: Akcent, 156 s. ISBN 80-726-8337-3, s. 94

2. 4. Osvícenský absolutismus

Osvícenský absolutismus je zvláštní forma vlády, která byla uplatňována v řadě evropských monarchií v 18. století. Jde o spojení absolutismu s osvícením, kdy se osvícenské hnutí snažilo o takovou reorganizaci státu, kdy docházelo ještě k větší centralizaci moci a tím i k většímu upevnění absolutismu.

V hlavní roli zde vystupoval osvícený panovník, který vydáváním příslušných zákonů využíval moderní státní aparát. Tento druh vlády považoval stát za stroj, jehož účelem je zajištění blaha všem.

Základ pro osvícenský absolutismus poskytla jansenistická nauka, která byla z počátku považována za nereálnou. Již v polovině 17. století začali stoupenci jansenismu protestovat proti církevním úkonům, nesouhlasili s výzdobou chrámů, stejně jako se stále více finančně náročnějšími bohoslužbami. Jansenisté se odmítali podílet na životě a vládě tradičním způsobem a toužili po uplatnění světské moci v náboženských a církevních záležitostech.

K nejvýznamnějším představitelům této vlády patří pruský král Fridrich II. Veliký, ruská carevna Kateřina II. a zejména císař Josef II.¹⁷

Za vlády Josefova bratra a nástupce Leopolda II. ustupoval osvícenský absolutismus do pozadí a pomalu začínal nastupovat konzervatismus, který se zatvrzele bránil novým změnám.

2. 5. Josefinismus

Josefinismus se stal základním prvkem politiky osvícenského absolutismu v habsburské monarchii. Samotný pojem je spojen s osobou císaře Josefa II., který prosazoval myšlenku, že „*lidé jsou si rovni, neboť mají všichni duši od Boha, a ten, kdo slouží Bohu, je s ním spjat stejně jako ten, kdo slouží státu*“¹⁸ Tuto větu můžeme chápat tak, že člověk 18. století nepotřebuje ke svému životu církev jako instituci, která udává určitý směr. Proto je také roku 1781 vydán Toleranční patent, který povolil vyznání i některým nekatolickým náboženstvím.¹⁹

---

¹⁷ HARNA, Josef a Rudolf FIŠER. *Dějiny českých zemí*. Vyd. 1. Praha: Fortuna, 1998, 279 s. ISBN 80-716-8522-4 s. 11; *Ilustrované dějiny světa*. Díl: 11. Vyd. 1. V Praze: Knižní klub, 191 s. ISBN 80-717-6775-1 s. 1010; BĚLINA, Pavel. *Dějiny zemí Koruny české*. 6. vyd. Praha: Paseka, 1999c1993, 328 s. ISBN 80-7185-257-9.

¹⁸ BĚLINA, Pavel. *Dějiny zemí Koruny české*. 6. vyd. Praha: Paseka, 1999c1993, 328 s. ISBN 80-7185-257-9 s. 15

¹⁹ BĚLINA, Pavel. *Dějiny zemí Koruny české*. 6. vyd. Praha: Paseka, 1999c1993, 328 s. ISBN 80-7185-257-9 s. 15

Sám císař Josef II. pojetí josefinismu vysvětloval tak, že „*občané jsou samostatným subjektem a stát má vůči nim přímou odpovědnost, musí jim sloužit*“²⁰. Za reprezentanta státu pak považoval právě sebe, osvíceného panovníka s absolutní mocí, který má za úkol tuto myšlenku realizovat.

Stoupenci josefinismu nebyli spokojeni s tím, že církevní majetek je jen málo zdaniitelný, že příliš početné duchovenstvo vyžaduje vynaložení velkého množství finančních prostředků. Mezi jejich další argumenty patřilo například to, že přílišné množství církevních svátků omezuje práci obyvatelstva, nebo že zaslibování lidí řeholnímu životu vede k poklesu počtu platných občanů a tím i odváděných daní.²¹

Navenek byl Josefův způsob osvíceneckého absolutismu chápán spíše jako snaha zákony regulovat všechny možné oblasti života. Během svého života vydal na 6000 patentů, přičemž za každým patentem následovala záplava novel, až se stávalo, že nový zákon zavádějící nové věci byl změněn dříve, než se mezi obyvateli stihl zažít a správně používat.²²

Josefinismus se od tradičního osvíceneckého hnutí liší především tím, že Josefovým cílem bylo hlavně zajištění lepších životních podmínek pro poddané. Dalším jeho znakem bylo podřizování různých společností (univerzit, zednářských lóží, ale i katolické církve) centralistickému státu a jeho účelům.²³

2. 6. Osvícenské smýšlení v českých zemích

Osvícené ideje rostly v českých zemích v odlišných podmínkách, než ve Francii či jiných zemích. Tyto podmínky byly specifické právě pro českou společnost působící v rámci habsburské monarchie. V polovině 18. Století docházelo v Rakousku k velkým ekonomickým a hlavně společenským změnám prostřednictvím četných reforem. Tyto změny však do našich zemí pronikaly opožděně, a to z toho důvodu, že Rakousko jako mocnost se teprve vydávala na cestu kapitalistického rozvoje, která však nemohla překonat zaostalost v jednotlivých částech celé říše.

Šíření osvíceneckých myšlenek zpomaloval hlavně fakt, že v Čechách měla stále obrovský vliv církev a náboženská ideologie, kterou osvícenci odmítali. V důsledku toho se osvícenecké názory neobjevují osvobozené od náboženství, ale právě naopak ve spojení s ním. Tento nedostatek zapříčinil to, že české osvícenství je jen minimálně materiálně a ateis-

---

²⁰ HARNA, Josef a Rudolf FIŠER. *Dějiny českých zemí*. Vyd. 1. Praha: Fortuna, 1998. ISBN 80-716-8522-4 s. 22-23

²¹ BĚLINA, Pavel. *Dějiny zemí Koruny české*. 6. vyd. Praha: Paseka, 1999c1993, 328 s. ISBN 80-7185-257-9.

²² MAGENSCHAB, Hans. *Josef II.: cesta Rakouska do moderní doby*. Vyd. 1. Překlad Milan Churaň. V Praze: Ikar, 2008, 246 s. ISBN 978-80-249-1001-7 s. 9

²³ Josefinismu. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2014-02-18]. Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Josefinismus>

ticky založené. Na druhou stranu však díky obrovskému vlivu aristokracie spojeného se zájmy českého měšťanstva se utvořily prvotní předpoklady pro emancipaci českého národa.

Výrazným znakem osvícenství v českých zemích je právě řešení národní otázky ve spojení se vznikem národního podvědomí. Osvícenecká snaha o nápravu společnosti se u nás projevila především v oblasti jazykové a historické, skoro vůbec však v oboru filosofie, sociologie či ekonomie.

Mezi významné české osvícence patří například přírodovědec Ignác Born, hrabě František Josef Kinský, zakladatel kritického dějepisectví Gelasius Dobner, zakladatel slavistiky Josef Dobrovský a mnoho dalších.²⁴

---

²⁴ HALADA, Jan. *Osvícenství - věk rozumu*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 185-197.

3. Příčiny vydání patentu

V průběhu 18. století se vláda stále častěji začínala zajímat o postavení poddaných venkovanů a o skoro neomezenou moc vrchností nad nimi. Hlavním důvodem byla potřeba udržení prosperity státu, která byla možná jen tehdy, pokud bude mít stát dostatek financí. Proto se zemské gubernium zabývalo otázkou, jak zaopatřit stále stoupající počet obyvatel, kteří byli plátcí daní.

Postavení českých poddaných se však neustále zhoršovalo. Poddaní byli zatěžováni stále větším množstvím robotních povinností, zvyšovaly se církevní poplatky a kontribuční nároky²⁵, které nebylo možné snížit, protože státní dluh neustále stoupal a státní příjmy naopak klesaly. K tomu stagnovala nabídka potravin na trhu, což vyvolalo hlad po celé říši. Pokles nabídky potravin vznikl jednak v důsledku zrušení úrodných polí v průběhu války, ale i zemědělskou nevzdělaností. Zemědělci půdu obdělávali po vzoru svých otců, neznali hnojiva, ani moderní způsoby orby.²⁶ Navíc na jaře a v létě roku 1770 přišlo tak moc, že obilí nebylo schopno vyrůst a urodilo se ho tak málo, že nebylo dostatek osiva pro další setbu. Následovala velmi mrazivá zima, po níž přišlo jaro s dalším deštivým počasím. Voda zničila všechnu snahu o úrodu. Hladomor začal postihovat nejen lidi, ale i dobytek.²⁷ Vedle hladu tížily lid také epidemie, jimž podle údajů podlehl až desetina všech obyvatel v Čechách.²⁸

Sám Josef II. se v rámci svých cest po království přesvědčil o tíživé situaci sedláků v Čechách. Své dojmy popisuje v dopise své matce: „*Protože je povinnost roboty přikazována zcela svévolně, žijí sedláci jako otroci... Od dětství jsou nuceni robotovat. V chatrných chýších spí rodiče na slámě a nahé děti na vyvýšených okrajích jílové podlahy. Nemyjí se, a přispívají tak k šíření epidemií. Lékaře vůbec neznají... Jejich osobní majetek není chráněn před hrabivostí vrchností. Mají-li pěkného koně, donutí je majitel panství, aby mu ho prodali, jestliže jejich dobrý kůň na robotě pojde, zaplatí jim za starou slepou herku...*“²⁹

Osvícenští reformátoři započali hlásat, že je povinností státu zasáhnout do vztahu vrchností a jejich poddaných, a to ve všeobecném zájmu o ulehčení tíživé situace poddaných. Sama Marie Terezie nakonec přistoupila na myšlenku, že stávající ekonomický systém je zastalý a je třeba ho odstranit a reformovat, a tak vynaložila velké úsilí k vydávání reforem, ne-

²⁵ Kontribuce Josef Frai definuje jako peněžní či naturální dávky, vymáhané v 17. – 19. století k vydržování armády. FRAIS, Josef. *Reformy Marie Terezie a Josefa II.: (nejen v českých a moravských zemích)*. Vyd. 1. Třebíč: Akcent, 156 s. ISBN 80-726-8337-3, s. 148

²⁶ MAGENSCHAB, Hans. *Josef II.: cesta Rakouska do moderní doby*. Vyd. 1. Překlad Milan Churaň. V Praze: Ikar, 2008, 246 s. ISBN 978-80-249-1001-7.

²⁷ HAUBELT, Josef. *Zrušení nevolnictví: Významná událost v dějinách našeho lidu*. 1. vyd. Praha: Horizont, 1981 str. 95

²⁸ KROFTA, Kamil. *Dějiny selského stavu*. 2. vyd. Praha: J. Laichter, 1949, s. 316

²⁹ MAGENSCHAB, Hans. *Josef II.: revolucionář z boží milosti*. 1. vyd. Překlad Milan Tvrdík. Praha: Brána, 1999, 241 s., [8] s. obr. příl. ISBN 80-242-0089-9, s. 80

bot' si uvědomovala „skutečný význam českých zemí, které se staly prvořadou oblastí pro uplatňování sociální a ekonomické politiky osvíceneckého absolutismu.“³⁰ Věděla totiž, že stát potřebuje poddaného ze tří základních důvodů: jako daňového poplatníka, jako vojáka ve své armádě a dále jako zemědělce, proto měla zájem, aby poddaní prosperovali a nebouřili se.

3.1. Tereziánský katastr rustikální

V době vlády Habsburské dynastie se veškerá půda členila do dvou základních kategorií. Tou první byl dominikál, tedy panská, vrchnostenská půda, která nepodléhala berní povinnosti. Tou druhou skupinou byl rustikál, tedy poddanská půda, která naopak berním podléhala a navíc byla zatěžována různými vrchnostenskými dávkami (jako pachtovné a činžovné) vůči majiteli panství. Časem byla však přímo do dominikálu začleňována poddanská půda, dominikál se rozšiřoval, a tak stát přicházel o výnosy z daní, jelikož podle platného pravidla se zdaňovala pouze půda, nikoliv lidé.

Proto Marie Terezie nechala vytvořit soupis poddanské půdy, takzvaný Tereziánský katastr nebo „Třetí berní rula“, který byl dokončen v květnu roku 1748. Tento soupis zahrnoval informace o rozloze, úrodnosti půdy a jiné možnosti výdělku poddanské usedlosti nebo měšťanského domu. O tři měsíce později pak tento katastr byl prosazen jako základ pro vybírání kontribucí. Vláda ovšem narazila na neschopnost poddaných tyto daně splácet, jelikož poddaní měli dvojí daňovou povinnost – vůči vrchnostem a vůči panovníkovi. Když poddaný zaplatil vrchnostem, nezbylo mu na zaplacení panovníka, a proto se ve Vídni začala řešit otázka, jestli vrchnostenské požadavky neohrožují státní finance a jakým způsobem tyto požadavky omezit.

Z tohoto důvodu panovnice roku 1757 vydala druhý tereziánský katastr, nebo „Čtvrtou berní rulu“, ve kterém se již nezdaňoval pouze rustikál, ale i dominikál. Tato soupiska také rozdělovala pozemky do osmi kategorií podle jakosti půdy, a podle nichž se pak posuzovala výše daňové povinnosti. Avšak tento předpis poměrně zhoršoval postavení rolníků, jelikož se prakticky zvýšilo jejich daňové zatížení ze strany vrchnosti, která s novou daňovou povinností kladla větší požadavky na své poddané.³¹ Teoreticky došlo pouze k vyrovnání nerovnoměrností v daních, které se vybíraly v jednotlivých krajích.³²

---

^{30 30} BĚLINA, Pavel. *Dějiny zemí Koruny české*. 6. vyd. Praha: Paseka, 1999c1993, 328 s. ISBN 80-7185-257-9 s. 29

³¹ TAPIÉ, Victor Lucien. *Marie Terezie a Evropa: od baroka k osvícenství*. Překlad Karel Kubiš, Vlasta Kubišová. Praha: Mladá fronta, 1997, 398 s. ISBN 80-204-0616-6 s. 155-160

³² KOČÍ, Josef. *Boje venkovského lidu v období temna: Povstání nevolníků v 17. a 18. stol.* Praha: Naše vojsko, 1953 s. 139

3.2. Selské povstání

Po vyhlášení tereziánských katastrů následovala obrovská kritika poddanských poměrů ze stran státního úřednictva, důstojnictva, duchovenstva a dokonce i nižší šlechty. Z tohoto důvodu bylo roku 1770 dvorským dekretem zakázáno dělit tří denní robotu do šesti a půl dne. Tento dekret však vrchnost neuznávala, a tak zůstal platit jen na papíře. Roku 1771 byla sestavena speciální urbaniální komise, jejímž úkolem bylo regulovat neúnosný rozsah poddanských povinností a zpracovat reformu, která by snížila robotní pracovní týden na 3 dny. Díky odporu vrchnosti, které se domáhaly 6-7 dní se práce komise protáhla o další čtyři roky – do roku 1775.

Následně roku 1772 panovnice vydala dekret, který vrchnostem nařizoval, aby sestavily soupis urbaniálních povinností poddaných (tzv. urbáře). Tento dekret také robotu snižoval na tři dny týdně. Vrchnosti toto však odmítaly a žádný soupis nedodaly s odvoláním na to, že vydaný dekret je nejasný. Proto byly v roce 1773 zveřejněny podrobné informace o sestavení urbáře. Vrchnost však stále odporovala, až koncem roku 1773 vypracovala vlastní návrh řešení urbaniální reformy, ve kterém byla zachována šestidenní robota.

Císařovna následně r. 1774 vydala dekret, ve kterém dovolovala, aby se stanovená tří denní robota po předchozí dohodě mezi vrchností a poddaným dala zvýšit. Tento dekret úplně podlomil předchozí snahy o reformu.

Počátkem roku 1775 panovnice jmenovala komisi pro sestavení robotního patentu, jejíž práce byla přerušena největším povstáním poddaných 18. Století.³³

3.2.1. Zlatý patent

Zprávy o urbaniální reformě se zkresleně roznesly po venkově, kde začaly kolovat pověsti o tzv. zlatém patentu rušícím v plném rozsahu robotu, církevní desátky a tělesné tresty. Poddaní venkované uvěřili tomu, že vrchnosti před nimi tento patent schovávají, a proto od ledna roku 1775 sedláci žádali o zveřejnění zlatého patentu, obviňovali úřady z jeho zatajování a odmítali plnit robotní dávky. Jak se Josef Petráň ve své knize *Rebelie* zmiňuje: „*Buřiči hledali jakýsi patent; kvůli tomu tak vyváděli. Císařské nařízení, list svobody. Byli jim posedlí. Protože vrchnosti a správce nevěděli, co vlastně chtějí, počínali si bezradně. Sedláci z toho usoudili, že přece jen před nimi cosi tají.*“³⁴

Existuje několik verzí, které se zabývají vznikem pověsti o patentu psaným zlatým písmem. První z nich vypráví o jistém skalském písaři, jenž se nepohodl se správcem panství,

³³ PETRÁŇ, Josef. *Nevolnické povstání 1775: prolegomena edice pramenů*. Vyd. 1. Praha: Universita Karlova, 1972, 279 s. Acta Universitatis Carolinae

³⁴ PETRÁŇ, Josef. *Rebelie: příběh jednoho týdne a dvou dní v březnu roku 1775*. Vyd. 1. V Praze: Československý spisovatel, 1975, 259 s. Spirála, s. 31

přičemž byl vyhozen ze služby. Rozzuřený písař následně sdělil poddaným, že správce před nimi tají patent o ukončení roboty. Potom sám onen zázračný patent poddaným napsal.

Druhá verze vypráví o vdově, po níž chtěl farář příliš velkou částku za pohřeb manžela. Žena se obrátila na správce svého panství, ten následně zjistil, že farář měl v úmyslu ženu okrást. Farář na oplátku rozhlásil poddaným, že jim správce tají patent o svobodě.³⁵

Třetí teorie pak vypráví o jistém narovnání, které vypracovalo tzv. selské gubernu, a jež většina poddaných považovala právě za onen zázračný patent.

3.2.2. Selské gubernu

Počátky selského gubernu spatřujeme v poradách desíti rychtářů, kteří se scházeli na rychtě Antonína Nývltu ve Rtyni v Podkrkonoší. Tyto porady vznikly dávno před samotným selským povstáním, ovšem název dostalo až na jaře roku 1775.

Selské gubernu vydalo jakési narovnání, které upravovalo robotu, šířilo informace o tomto narovnání a vydávalo vzory rozpisů robot. Tento regulativ měl vzniknout na základě dohody mezi vrchností a poddanými, což ovšem bylo nemožné, protože stanovoval pouze jeden robotní den měsíčně, s čímž by vrchnost a šlechta nikdy nesouhlasily.

Gubernu působilo minimálně pro 9 panství: Náchodsko, Chvalkovicko, Policko, Brounovskou, Trutnovsko, Vrchlabsko, Teplicko, Opočansko a Novoměstsko.³⁶ Po jeho vzoru byly následně v sousedství vytvořeny tzv. rychtářské výbory.³⁷

Selské gubernu bylo považováno za hlavního podněcovatele selské vzpoury v r. 1775, jelikož po poddaných požadovalo robotní stávkou a to až do té doby, dokud nebude vyhlášen nový urbaniální systém.

26. března 1775 dostali členové gubernu z Náchodského zámku písemné potvrzení o platnosti jimi připravované reformy. O dva dny později, 28. března 1775, se kvůli oficiálnímu schválení reformy vydali na zámek opětovně. Schvalování se však nekonalo, selské gubernu bylo zatčeno.

3.2.3. Samotné povstání

Během svých prvních deseti let vlády musela císařovna Marie Terezie čelit celkem 14 vzpourám poddaných, 63 úplným nebo částečným robotním stávkám a 75 stížnostním hnutími.³⁸ To největší povstání ji však teprve čekalo.

---

³⁵ PETRÁŇ, Josef. *Rebelie: příběh jednoho týdne a dvou dní v březnu roku 1775*. Vyd. 1. V Praze: Československý spisovatel, 1975, 259 s. Spirála.

³⁶ PETRÁŇ, Josef. *Nevolnické povstání 1775: prolegomena edice pramenů*. Vyd. 1. Praha: Universita Karlova, 1972, 279 s. Acta Universitatis Carolinae, s. 79

³⁷ PETRÁŇ, Josef. *Nevolnické povstání 1775: prolegomena edice pramenů*. Vyd. 1. Praha: Universita Karlova, 1972, 279 s. Acta Universitatis Carolinae, s. 86

V roce 1766 vyvrcholilo nevolnické povstání ve Slezsku, kde k rozdmýchání odporu pomohl i Pruský král a jeho agenti, kteří nabádali venkovský lid k odstěhování se do pruského Slezska, kde by jim Fridrich II. zajistil ochranu. Na to královna reagovala vydáním robotního patentu 6. 7. 1771. I když do té doby platily patenty z dob vlády Leopolda II. i Karla VI., které stanovovaly třídní robotu v týdnu, vrchnost je nedodržovala. Tímto novým patentem Marie Terezie pouze opakuje zásadu třech robotních dnů.

Jelikož Habsburské monarchii po válkách s Pruskem zbyl jen malý kousíček Slezska, kladla císařovna velký důraz na to, aby se Slezané uklidnili. Dalším záměrem robotního patentu pak bylo upravení postavení nevolníků tak, aby měli dostatek financí a majetku na zabezpečení svých rodin.³⁹

Prvním impulsem pro celé povstání v Čechách se stala robotní stávkou na Smiřicku⁴⁰, kde každý odmítal robotovat, a proto byla vrchnost donucena nabírat pracovníky potají v noci. O tomto se dozvěděla sousední vesnice Vlkov a stávkokazce zmlátila a tři dokonce zabila. Následující noci do Vlkova vpadlo vrchnostenské vojsko a výtržníky z předchozí noci zatklo. Celá ves se však proti vojsku vzbouřila a to bylo donuceno výtržníky ještě na místě propustit. Následujícího rána se sedláci shromáždili v domnění, že Vlkovští provinilci jsou stále zatčeni, a tak se chtěli pomstít samotnému direktoru panství. Ten se jim však omlouval, že nemá k dispozici žádný patent, který by zmenšoval robotu. Tím sedláky rozčílil a ti se začali bít se strážemi. Přesto, že vojáci měli zakázáno střílet, jeden vojín, nejspíš omylem, vypálil a jednoho sedláka zranil. Poddaní se dali na ústup s otázkou, zda jde o rozkaz samotného císaře takhle hubit poplatníky královských daní. Toto počínání se stalo jakýmsi smluveným znamením ke vzbouření v celém království⁴¹.

20. března roku 1775 se sedláci z Chvalkovic vydali k sídlu svého barona pro patent rušící robotu. Ten pod nátlakem povstalcům písemně potvrdil, že po nich nebude vyžadovat ani nejmenší robotu. Tím vzniklo první stvrzení svobody, sousední sedláci postupovali po jejich vzoru a podobné písemnosti získali v Poděbradech, Kounicích či Brandýsu nad Labem.

---

³⁸ HAUBELT, Josef. *Zrušení nevolnictví: Významná událost v dějinách našeho lidu*. 1. vyd. Praha: Horizont, 1981 str. 102

³⁹ HAUBELT, Josef. *Zrušení nevolnictví: Významná událost v dějinách našeho lidu*. 1. vyd. Praha: Horizont, 1981 str. 110

⁴⁰ Jde o svazek obcí nacházející se v dnešním okresu Náchod a okresu Hradce Králové

⁴¹ PETRÁŇ, Josef. *Rebelie: příběh jednoho týdne a dvou dní v březnu roku 1775*. Vyd. 1. V Praze: Československý spisovatel, 1975, 259 s. Spirála, s. 28

Povstalci si vytvořili vlastní systém, určité pravidlo, které nakazovalo každému muži v domě, který cestou minuli, vykonat s nimi návštěvu minimálně tří vrchnostenských kanceláří. Až poté se mohl vrátit domů.

24. března se zástup povstalců dostal k Praze, kde chtěl jednat se zástupci zemské vlády o robotních požadavcích. Před branami Prahy však narazil na vojsko, které podněcovatele vzpoury zatklo. Toho samého dne římská císařovna vydala svůj nejstručnější patent, který sedláky nabádá, aby se v pokoji rozešli domů, vykonávali robotu a očekávali nové vyměřovací povinnosti. Současně připravovala vydání robotního patentu, který však na popud svých rádců nevydala, protože by to vypadalo, že si ho vesničané „vyřvali“.⁴²

Rozprášením povstalců před branami Prahy však nic neskončilo. Ku Praze se vydala pouze část povstalců, zbytek postupoval opačným směrem a po městech si vynucoval úřední listiny, které rušily robotu. Takto skupina vzbouřenců 26. března dorazila do Chlumce nad Cidlinou, kde se pokusila dobít zámek. Zde se však střetla s vojenským odporem. Následujícího dne se objevil mnohem větší zástup sedláků, který se ale po několika prvních výstřelech rozutekl. Josef Petráň v knize *Rebelie* vypočítává, že 211 sedláků zde bylo zatčeno, 5 zabito a 3 utopeni. Zvláštní je, že ve své druhé knize *Nevolnické povstání 1775* pak uvádí, že zabit byl pouze jeden povstalec, dva postřeleni a 50 zajato.⁴³

Bitva u Chlumce je považována za první selskou bitvu, i když se za bitvu ani nedá považovat, protože sami sedláci byli vyzbrojeni pouze klacky. Po této události vojsko začalo křížovat krajinu a na udání zatýkalo vůdce, jež s radostí udávali sedláci, kteří zjistili, že vlastně žádný patent neexistuje. „*Tohle velké povstání (...) se vlastně zlomilo z obecného zklamání nad tím, že zlatý patent byl pouhou iluzí.*“⁴⁴

Ve volání rebelů po svobodě bylo však mnohem víc, než jen touha po zrušení roboty, šlo o odpoutání závislosti na vrchnostech a o tichý požadavek o odstranění feudálního systému.⁴⁵

Toto povstání však nemělo za cíl pouze změnu sociálních poměrů. Vzbouřenci také bojovali za český jazyk, který byl v Čechách stále více diskriminovaný, byl považován za jazyk nevolníků, kdežto šlechta a vrchnosti mluvily pouze německy.⁴⁶

---

⁴² PETRÁŇ, Josef. *Rebelie: příběh jednoho týdne a dvou dní v březnu roku 1775*. Vyd. 1. V Praze: Československý spisovatel, 1975, 259 s. Spirála

⁴³ Pro srov.: PETRÁŇ, Josef. *Nevolnické povstání 1775: prolegomena edice pramenů*. Vyd. 1. Praha: Universita Karlova, 1972, 279 s. Acta Universitatis Carolina, s. 102

⁴⁴ PETRÁŇ, Josef. *Rebelie: příběh jednoho týdne a dvou dní v březnu roku 1775*. Vyd. 1. V Praze: Československý spisovatel, 1975, 259 s. Spirála, s. 230

⁴⁵ PETRÁŇ, Josef. *Rebelie: příběh jednoho týdne a dvou dní v březnu roku 1775*. Vyd. 1. V Praze: Československý spisovatel, 1975, 259 s. Spirála, s. 219

Následovalo vyhlášení „generálního pardonu“ (amnestie)⁴⁷ pro povstalce, kteří se vrátí domů a slíbí poslušnost. Vůdcům povstání byly uděleny tresty smrti, ovšem i ty se změnilly na vězení a tělesné tresty. Nývltovi, hlavnímu představiteli selského gubernu, byla nakonec přikázána tři léta nucených prací.⁴⁸

Selský odpor na moravském území proběhl s určitým časovým zpožděním a ani zdaleka nedosáhl stejné síly, jako revoluční hnutí v Čechách.

3.2.4. Robotní patent v Čechách

V létě ovšem začaly protirobotní bouře od začátku, a to v souvislosti se začátkem období vysokých letních robot v průběhu žní. Situace v červnu začínala připomínat události kolem 20. března. Nešlo o tak organizované hnutí, jako na jaře, ale množily se malé výbuchy na stále více místech, které byly na sobě nezávislé.

V této chvíli Marie Terezie, nikoliv její syn Josef, uvažovala o zrušení nevolnictví. Jak sama přiznala, „*bále se lidí bez naděje, co nemají co ztratit*“.⁴⁹ Josef však tyto myšlenky označoval za porážku, jelikož by sedláci měli za to, že nakonec všeho dosáhnou povstáním. Někteří autoři Josefův přístup ke zrušení nevolnictví popisují jako strach ze zastavení zemědělské činnosti právě v době, kdy bylo zásobování země na hodně špatné úrovni. Jiní (jako např.: Hans Magenschab nebo Josef Frajs) se zase okrajově zmiňují o tom, že se Josef snažil zrušení nevolnictví oddalovat co nejdéle, aby reforma byla nakonec spojena s jeho jménem.

Vláda byla ještě téhož roku donucena vydat Robotní patent po vzoru patentu, který byl vydán 6. 6. 1771 pro Slezsko, kde vypukly nepokoje kvůli daňovému přetížení selského obyvatelstva již o čtyři roky dříve. Robotní patent pro Čechy snížil robotní zatíženost poddaných a rozdělil je do jedenácti různých skupin podle majetnosti, přičemž každé kategorii pak určoval robotní dny v týdnu nebo roce a daňové zatížení – první třída (bezzemci) žádnou daň neodváděla, kdežto 11. třída (majetní sedláci) platila až 42 zlatých a 45 krejcarů⁵⁰. Patent byl vydán 13. srpna 1775 pro Čechy a s datem 7. září 1775 pro Moravu.

Patent však neuspokojil ani jednu stranu, nejméně však vesničany, kteří čekali úplné zrušení roboty. Hned úvod patentu se zmiňuje o tom, že vláda neměla ani v nejmenším úmys-

---

⁴⁶ MAGENSCHAB, Hans. *Josef II.: revolucionář z boží milosti*. 1. vyd. Překlad Milan Tvrdlík. Praha: Brána, 1999, 241 s., [8] s. obr. příl. ISBN 80-242-0089-9, s. 94

⁴⁷ LNĚNIČKOVÁ, Jitka. *České země v době osvícenství*. 1. vyd. Ilustrace Jan Maget. Praha: Albatros, 1995, 63 s. Dějiny v obrazech. ISBN 80-00-00233-7.

⁴⁸ KOČÍ, Josef. *Boje venkovského lidu v období temna: Povstání nevolníků v 17. a 18. stol.* Praha: Naše vojsko, 1953 str. 163

⁴⁹ TARABA, Luboš. *Josef II.* 1. vyd. Ilustrace Jan Maget. Praha: Epoque, 1999, 191 p., [4] p. of plates. Edice Portréty (Epoque (Firm)), sv. 10. ISBN 80-902-1297-2.

⁵⁰ TAPIÉ, Victor Lucien. *Marie Terezie a Evropa: od baroka k osvícenství*. Překlad Karel Kubiš, Vlasta Kubišová. Praha: Mladá fronta, 1997, 398 s. ISBN 80-204-0616-6 s. 323

lu osvobodit poddané od roboty.⁵¹ Jak chalupník Vavák ve svých pamětech píše „... *malí kontribuenti majíce prv bez toho velkou robotu, nyní ještě větší, velcí pak ještě menší míti mají.*“⁵² Sama vladařka pak ve svém dopise francouzskému vyslanci de Breteuilovi přiznává, že „*cítí, že její patent je jen náplastí na kořen zla.*“⁵³

Základní myšlenka tohoto patentu byla následujícího roku podkopnuta novým zákonem, který stanovil, že pokud poddaní chtějí i nadále bezplatně používat vrchnostenské pastviny a lesy, musejí si ponechat dosavadní robotu a nenárokovat si tu, která je ustanovena v robotním patentu. Tento zákon navíc porušil v robotním patentu zakotvenou zásadu, že se žádnou novou úpravou nesmí povinnosti poddaných nikde změnit.

I přes nedokonalost tohoto patentu, udržela se robotní úprava v českých zemích až do roku 1848, kdy byla roboty 7. 9. 1848 císařem Ferdinandem I. Dobrotivým úplně zrušena.

3. 3. Raabizace

V důsledku problémů s neefektivním obděláváním půdy poddanými se Marie Terezie snažila o další pozemkovou reformu. Jejím autorem byl František Antonín Raab, který doporučoval obnovení svobodného hospodářství, kde by poddaní byli vykoupeni z robotních povinností na oplátku splácení nájemného z půdy nebo ročního poplatku za nabytí pozemku. Reforma byla vyzkoušena na dvou bývalých jezuitských statcích, které byly po převodu na stát rozparcelovány na středně velké pozemky, kde se usadilo několik sedláckých rodin, tzv. familiantů. Výsledek byl více než uspokojivý, rolníci totiž svou vlastní půdu obdělávali mnohem efektivněji, než půdu panskou. Velmi rychle stoupla produktivita práce, protože lidé měli motivaci k vysokému pracovnímu výkonu. Vedle prostého lidu spoutaného osobním nevolnictvím tak vznikli téměř svobodní hospodáři, a právě kvůli tomu je raabizace považována za nezbytný krok pro zrušení nevolnictví – kdyby padly roboty, nevolnictví by nemělo smysl.⁵⁴

F. A. Raab byl za svůj nápad vyznamenán a byl jmenován správcem českých komorních statků a bývalého jezuitského majetku. Jeho cílem bylo aplikovat tento model i na ostatní panství, ovšem možné to bylo pouze tam, kde vrchností byl přímo panovník. Marie Terezie se se zavedením této reformy nedostala přes odpor a konzervatismus šlechty, proto pouze roku

---

⁵¹ KOČÍ, Josef. *Boje venkovského lidu v období temna: Povstání nevolníků v 17. a 18. stol.* Praha: Naše vojsko, 1953, s. 164.

⁵² PETRÁŇ, Josef. *Rebelie: příběh jednoho týdne a dvou dní v březnu roku 1775.* Vyd. 1. V Praze: Československý spisovatel, 1975, 259 s. Spirála, s. 255

⁵³ PETRÁŇ, Josef. *Rebelie: příběh jednoho týdne a dvou dní v březnu roku 1775.* Vyd. 1. V Praze: Československý spisovatel, 1975, 259 s. Spirála, s. 256

⁵⁴ KROFTA, Kamil. *Dějiny selského stavu.* 2. vyd. Praha: J. Laichter, 1949, s. 333

1777 vydala patent, kterým vrchnostem doporučila, aby následovaly jejího příkladu. Ovšem ani právní podmínky a technická a technologická úroveň tyto změny neumožňovaly.⁵⁵ Kdyby se tato reforma prosadila v plné míře, mohly vrchnosti dostávat stálé roční finanční příjmy z pronajímání pozemků, poddaní by obdělávali vlastní půdu a nemuseli by robotovat. Tím by se úplně změnil vzhled venkova a jeho sociálního postavení.⁵⁶ Tím, že raabizace přeměnila rentu v úkolech na rentu peněžní, zvýšil se rozvoj výroby a urychlil se rozvoj vztahů na českém venkově.⁵⁷

---

⁵⁵ TAPIÉ, Victor Lucien. *Marie Terezie a Evropa: od baroka k osvícenství*. Překlad Karel Kubiš, Vlasta Kubišová. Praha: Mladá fronta, 1997, 398 s. ISBN 80-204-0616-6 s. 324-325

⁵⁶ HAUBELT, Josef. *Zrušení nevolnictví: Významná událost v dějinách našeho lidu*. 1. vyd. Praha: Horizont, 1981 str. 144

⁵⁷ KOČÍ, Josef. *Boje venkovského lidu v období temna: Povstání nevolníků v 17. a 18. stol.* Praha: Naše vojsko, 1953, s. 168.

4. Patent o zrušení nevolnictví

Nedlouho po smrti Marie Terezie začal její syn, nyní jediný vladař celé říše, upravovat vztah mezi poddanými a vrchností.

Císař veřejně a velmi hrdě rozhlašoval, že mu leží na srdci i život poddaných. Proto velmi často navštěvoval různé statky a pole. Přiznával, že „zemědělství má rozhodující funkci a předpokladem dalšího rozvoje jsou úlevy a osvobození sedláků.“⁵⁸ Díky těmto jeho expedicím a myšlenkám si hlavně v českých zemích vysloužil pojmenování „selského panovníka“ nebo „boha sedláků“, a také jako jediný z Habsburků byl mezi Čechy ještě dlouhá desetiletí považován za vzor panovníka a dodnes je jeho jméno jedním z nejčastějších křestních jmen u nás. Velmi známá je císařova rytina, která ho zachycuje při orbě ve vsi Slavíkovice na Moravě, jejíž kopii přikládám v příloze.⁵⁹ Tímto činem dával panovník najevo úctu k rolnické práci a důležitost zemědělství pro moderní stát.⁶⁰

Kvůli neustálému stoupání počtu obyvatelstva a s tím spojenou potřebou jejich obživy a tedy i zajištění nových pracovních míst, si Josef uvědomoval, že je nezbytná nová reforma poddanského života. Josefovi také šlo o povznesení celé říše a chápal, že lidé, kteří obdělávají půdu celé říše, jsou velmi důležitými stavebními kameny celého projektu.

Prvním krokem, který Josef učinil k úpravě vztahu mezi poddanými a vrchností, bylo vydání Poddanského trestního patentu. Tento patent omezil soudní pravomoc vrchnosti na minimum, navíc jí ukládal zodpovědnost za její poddané a s ní spojenou povinnost zajištění stravy odsouzeným ve vězení. Na základě tohoto právního předpisu také vznikli poddanští advokáti, kteří měli za úkol bezplatně a z úřední povinnosti zastupovat poddané v žalobách podaných proti vrchnosti.⁶¹ Jelikož si vybraní advokáti stanovili nereálné podmínky, nakonec na jejich místo nastoupili adjunkti fiskálního úřadu za dozoru samotného správce úřadu.⁶²

Dne 27. 4. 1781 vydal císař reskript, kterým vyzval české a moravské stavy k vyjádření se k otázce zrušení dědičného poddanství. Tento reskript byl 7. května předložen rozšířenému zemskému výboru, který o čtyři dny později souhlasil se zrušením poddanství a udělením vlastnického práva poddaným. Stavům náležel úkol vypracovat návrh řešení ukončení poddanského vztahu. Začátkem června se sice domluvily na zrušení dědičného a zavedení mírnějšího poddanství (dokonce existovala menšina, která souhlasila s jeho úpl-

⁵⁸ MAGENSCHAB, Hans. *Josef II.: revolucionář z boží milosti*. 1. vyd. Překlad Milan Tvrđík. Praha: Brána, 1999, 241 s., [8] s. obr. příl. ISBN 80-242-0089-9, s. 188.

⁵⁹ Viz příloha č. 1

⁶⁰ MAGENSCHAB, Hans. *Josef II.: cesta Rakouska do moderní doby*. Vyd. 1. Překlad Milan Churaň. V Praze: Ikar, 2008, 246 s. ISBN 978-80-249-1001-7.

⁶¹ MAGENSCHAB, Hans. *Josef II.: cesta Rakouska do moderní doby*. Vyd. 1. Překlad Milan Churaň. V Praze: Ikar, 2008, 246 s. ISBN 978-80-249-1001-7, s. 184

⁶² KROFTA, Kamil. *Dějiny selského stavu*. 2. vyd. Praha: J. Laichter, 1949, s. 303-304

ným odstraněním), ale na návrhu se nebyly schopny dohodnout. Proto se císař rozhodl, že poddanskou otázku vyřeší sám.⁶³

Dne 1. 9. 1781 vydává hned dva patenty, jež řeší poddanskou otázku. První z nich upravuje postup při vyřizování poddanských stížností a vymezuje kompetence jak správních úřadů, tak soudů. Správním úřadům příslušelo rozhodovat o veřejných povinnostech poddaného lidu, jako byly kontribuce, nebo o přestupcích, jež se dopustily vrchnosti proti císařským rozhodnutím, jako bylo vymáhání roboty nad sazbu dekretů. Naopak soudy měly podle tohoto právního předpisu rozhodovat o soukromých sporech mezi vrchností a poddanými, pokud jedna strana popírala výpověď strany druhé, nebo pokud se strany rozcházely ve výkladu.

Druhým patentem vydaným toho dne byl Patent poddanský, který upravil trestní stíhání poddaných. Stanovoval, že poddaní nesmějí být trestáni bez předchozího výsledku a určoval povolené tresty, jež vrchnost vůči svým poddaným směla použít. Mezi tyto tresty patřilo vězení, které neohrožovalo zdraví odsouzeného, dále to bylo spoutání nohou do železek a nucená práce s takto spoutanýma nohama. Naopak tento předpis zakazoval bití poddaných holí nebo karabáčem a používání mučicích nástrojů. Tento patent byl ovšem ještě za císařova života porušen, když bylo bití poddaných v jistých případech opět povoleno.⁶⁴

Patent o zrušení nevolnictví, nebo také Patent o zrušení tělesné poddanosti neb člověčenství (dále jen Patent) pak na sebe nenechal dlouho čekat, vyšel o dva měsíce později, 1. 11. 1781 (v Uhrách až o několik let později), a to, jak Josef sám prohlásil „z rozumu a lásky k lidem“.⁶⁵ Patent sice uchovával rozsah dosavadní roboty, ovšem uvolňoval vztah mezi poddanými a vrchností. Poddaným zaručoval právo podat vrchnosti žádost k bezplatnému vyvážení z područí, dále jim bylo umožněno se stěhovat, ženit, věnovat se různým řemeslům a uměním atd.⁶⁶ Podrobněji se obsahové stránce Patentu budu věnovat v následující podkapitole.

Společně s Patentem byl vydán ještě jeden důležitý právní předpis, který upravoval vlastnické právo poddaných k jejich vlastním statkům. Podle něj poddaní mohli se svými statky nakládat podle vlastní vůle, mohli je zastavit, směniti či prodat. Dále tento právní předpis zakotvuje pro poddané možnost učinit si dluh, a to až do 2/3 hodnoty jejich majetku.⁶⁷

---

⁶³ PRÁŠEK, Justin Václav. Panování císaře Josefa II.: Část 2., Život duševní a počátky národní obrody české: na počátku národního znovuzrození. Praha: I. L. Kober, 1904, s. 78-80

⁶⁴ KROFTA, Kamil. *Dějiny selského stavu*. 2. vyd. Praha: J. Laichter, 1949, s. 340-341

⁶⁵ TARABA, Luboš. *Josef II.* 1. vyd. Ilustrace Jan Maget. Praha: Epoque, 1999, 191 p., [4] p. of plates. Edice Portréty (Epocha (Firm)), sv. 10. ISBN 80-902-1297-2.

⁶⁶ LNĚNIČKOVÁ, Jitka. *České země v době osvícenství*. 1. vyd. Ilustrace Jan Maget. Praha: Albatros, 1995, 63 s. Dějiny v obrazech. ISBN 80-00-00233-7.

⁶⁷ KROFTA, Kamil. *Dějiny selského stavu*. 2. vyd. Praha: J. Laichter, 1949, s. 348

4. 1. Obsahová stránka patentu

„My Josef Druhý, z boží milosti volený římský císař, po všechny časy rozmnožitel říše, král v Germanii, v Uhřích, v Čechách, etc., arcikníže rakouské, kníže burgunské a lotarynské atc.

Vzkazujeme společným našim věrno nejposlušnějším stavům, vrchnostenským ouředníkům, rychtářům, konšelům a ostatním poddaným v Čechách, v Moravě a ve Slezsku naši zeměknížecí milost, a dáváme vám tuto nejmilostivěji k vyrozumění:

Poněvadž jsme rozvážili, že vyhlazení a vyzdvižení tělesné poddanosti neb člověčenství a uvedení mírné, dle případu našich rakouských dědičných zemí spořádané poddanství, k zvelebení orby a společného polního hospodářství, jakož i taky k příčinlivému vyhledávání užitku velmi prospěšné jest, a že se taková proměna s zdravým (sic) rozumem, tak taky s láskou bližního srovnává: protože jsme pohnuti byli tělesnou poddaností nebo člověčenství hned od této chvíle zcela vyzdvihnouti, místo ní ale mírnou poddaností uvésti, a tudy gruntovním vrchnostem a jejich Ouředníkům jakož i poddaným následující pravidlo k nejbedlivějšímu zachování příkazně předeepsati:

Je zvláštní, že se obecně říká, že Josef II. svým patentem z roku 1781 zrušil (vyzdvihl) nevolnictví, když on sám v patentu píše, že ruší tělesnou poddanost (člověčenství). Nevolnictví jako takové, jak historické prameny praví, nikde nikdy nebylo zakotveno, ani ustanoveno. Přesto se mnoho autorů snaží tento pojem definovat. Například Victor L. Tapié ho definuje jako *„soubor břemen a povinností vázaný na užívání půdy a na uznání služeb, které poddanému poskytovala jeho vrchnost jako ochranu a podporu.“*⁶⁸ Josef Petráň tento pojem definuje poněkud kritičtěji, jako: *„určitou formu osobní závislosti poddaných, vyznačující se velkou mírou osobní nesvobody, za účelem stupňování vrchnostenských příjmů kořistnickým způsobem.“*⁶⁹ Do třetice Josef Haubelt nevolníky definuje jako *„tu skupinu vykořisťovaných, v níž byly mocensky potlačeny možnosti volně disponovat svou pracovní silou, jakož i individuálně rozhodovat o osobních záležitostech.“*⁷⁰

Již počátkem roku 1753 byl vysloven dotaz, zda by nebylo možné v českých zemích zrušit nevolnictví. Odpovědí bylo, že nevolnictví tak, jak ho chápe římské právo pod pojmem servitus, nebo jiné národy mancipium, v českých zemích není a nikdy nebylo. Jako důkaz pak byl vyzdvihnut fakt, že vrchnosti nad poddanými nemají tak neomezené právo, aby si podle

---

⁶⁸ TAPIÉ, Victor Lucien. *Marie Terezie a Evropa: od baroka k osvícenství*. Překlad Karel Kubiš, Vlasta Kubišová. Praha: Mladá fronta, 1997, 398 s. ISBN 80-204-0616-6 s. 310

⁶⁹ PETRÁŇ, Josef. *Nevolnické povstání 1775: prolegomena edice pramenů*. Vyd. 1. Praha: Universita Karlova, 1972, 279 s. Acta Universitatis Carolina, s. 35

⁷⁰ HAUBELT, Josef. *Zrušení nevolnictví: Významná událost v dějinách našeho lidu*. 1. vyd. Praha: Horizont, 1981 str. 99

zásady servita mohly přivlastnit vše, co poddaný vlastní, nebo mohli poddané prodávat jako otroky. Ve chvíli, kdy se osvícenecká politika začala přiklánět ke zrušení nevolnictví, šlechta a vrchnosti vyvinuly velké úsilí na doložení, že na poměry na venkově není možné použít termínu nevolnictví, a na dokázání faktu, že žádní nevolníci neexistují, že jsou pouze poddaní, a proto není třeba vztahy mezi nimi nijak právně upravovat.⁷¹ Stejný problém nastal i na Moravě, kde šlechta tvrdila, že nevolnictví neexistuje ani podle zákona, ani podle úmluv mezi poddanými a vrchnostmi ve smyslu otrocké podoby. Moravská šlechta tvrdila, že existují jen pojmy subditela (poddanství) a adscriptio glebae (připsání k půdě).

Nejlépe tuto problematiku vysvětluje Schierendorf, který tvrdí, že v Obnoveném zřízení zemském z roku 1627 se používá o poddaných výrazu Leibeigenschaft, ale pouze z neznalosti češtiny bylo toto slovo přeloženo jako nevolnictví, což je nesprávné. Schierendorf dále tvrdí, že české poddanství nemá s nevolnictvím nic společného, dokonce je českému právu úplně cizí. Obnovené zřízení zemské pak člověčenství popisuje lepšími slovy, a to jako „poddanost a služebnost“ (Untertänigkeit und Diendstbarkeit).⁷²

Vlastně ani samotný termín „poddaný“ není nikde přesněji definován, navíc není jisté, zda rolníci byli poddaní své panské vrchnosti nebo svého panovníka.⁷³ Vrchnost a šlechta velmi nerady viděly označení svých poddaných jako nevolníků, bály se uvědomění samotných poddaných smýšlejících o sobě jako o nevolnících. Proto hlásaly, „že rolník je v zásadě svobodnou osobou, ovšem užívání osobní svobody mu bylo prakticky znemožněno“⁷⁴ a že „český poddaný není nevolníkem, ale jen dědičným poddaným, osobně sice nesvobodným a připoutaným k půdě, ale nikoliv otrokem nevolníkem.“⁷⁵

Místo tělesné poddanosti bylo tedy zavedeno poddanství mírné. To si lze vysvětlit tak, že poddaní byli nadále zavázáni poslušností k vrchnostem, ovšem měli dovoleno uzavírat sňatky, učit se řemeslům a uměním, stěhovat se a hledat si živobytí.⁷⁶ Zrušení tělesné poddanosti císař Josef II. odůvodňuje tak, že to prospěje „k zvelebení orby a společného polního hospodářství“. Tento překlad však pouze nepřesně vyjadřuje pravé odůvodnění, které Josef vyjádřil. V německém originále císař vyjadřuje přesvědčení, že zrušení nevolnictví prospěje

---

⁷¹ HAUBELT, Josef. *Zrušení nevolnictví: Významná událost v dějinách našeho lidu*. 1. vyd. Praha: Horizont, 1981 str. 99

⁷² KROFTA, Kamil. *Dějiny selského stavu*. 2. vyd. Praha: J. Laichter, 1949, s. 343

⁷³ TAPIÉ, Victor Lucien. *Marie Terezie a Evropa: od baroka k osvícenství*. Překlad Karel Kubiš, Vlasta Kubišová. Praha: Mladá fronta, 1997, 398 s. ISBN 80-204-0616-6 s. 308-309

⁷⁴ TAPIÉ, Victor Lucien. *Marie Terezie a Evropa: od baroka k osvícenství*. Překlad Karel Kubiš, Vlasta Kubišová. Praha: Mladá fronta, 1997, 398 s. ISBN 80-204-0616-6 s. 310

⁷⁵ HAUBELT, Josef. *Zrušení nevolnictví: Významná událost v dějinách našeho lidu*. 1. vyd. Praha: Horizont, 1981 str. 99

⁷⁶ PRÁŠEK, Justin Václav. *Panování císaře Josefa II.: Část 2., Život duševní a počátky národní obrody české: na počátku národního znovuzrození*. Praha: I. L. Kober, 1904.

hlavně „*Landeskultur und Industrie*“ a vyslovuje kapitalistickou myšlenku nejen českého venkova.⁷⁷

1. *Má jeden každý poddaný právo, jedině na předběžné ohlášení a neodplatně k obdržení mající ceduli, v stav manželský vstoupiti. Jakož i taky*

První bod císařského patentu zakládá svobodné uzavírání sňatků mezi poddanými. Podle dřívější úpravy bylo nutné, aby poddaní požádali vrchnost o svolení k uzavření manželského slibu, navíc jim nebylo umožněno uzavírat sňatky mimo panství. Toto svolení je tímto ustanovením zrušeno a dále je vrchnosti uložena povinnost vydávat poddaným zdarma (neodplatně) přihlašovací lístky (německy Meldzettel – odtud cedule).

Abychom si mohli představit, že dřívější povolení k sňatku bylo doopravdy velmi finančně náročné, zmiňuje se Josef Haubelt v knize *Nevolnické povstání*, že na Dobříšském panství se za něj platilo 158 zlatých a 5 krejcarů.⁷⁸

Vrchnosti na základě tohoto ustanovení mohly sňatky svých poddaných pouze registrovat, a to bez pravomoci jakkoliv je ovlivňovat.⁷⁹

I po vydání tohoto patentu se však stávalo, že vrchnosti někdy odmítali tento lístek vydat, a to především z toho důvodu, pokud poddaný nepředložil dostatečný důkaz o tom, že dokáže uživit sebe i svou rodinu.

V roce 1789 bylo vydáno nařízení, které toto ustanovení doplňovalo, a které poddaným stanovilo povinnost po uzavření sňatku vysázet několik ovocných stromů.

Později (okolo roku 1810) bylo dále uzákoněno, že nezletilí sirotci k uzavření sňatku potřebují souhlas své vrchnosti, která sloužila jako poručník.⁸⁰

2. *Jednomu každému poddanému na vůli se zanechává, že on s pozorováním toho, co naše nejvyšší ustanovení strany okřsleckýho verbování předpisuje, i také z panství se odstěhovati, a někde jinde v zemi se usaditi anebo službu hledati může; však ale mají oni poddaní, kteří se ze svých panství odebrati, a jinde budto s nějakým hospodářství a domem zao-patřiti, anebo jenom jakožto podruzi se usaditi chtějí, rovně neodplatný list svého propuš-*

---

⁷⁷ KOČÍ, Josef. *Boje venkovského lidu v období temna: Povstání nevolníků v 17. a 18. stol.* Praha: Naše vojsko, 1953 s. 172.

⁷⁸ HAUBELT, Josef. *Zrušení nevolnictví: Významná událost v dějinách našeho lidu.* 1. vyd. Praha: Horizont, 1981 str. 91

⁷⁹ HAUBELT, Josef. *Zrušení nevolnictví: Významná událost v dějinách našeho lidu.* 1. vyd. Praha: Horizont, 1981 str. 127

⁸⁰ KROFTA, Kamil. *Dějiny selského stavu.* 2. vyd. Praha: J. Laichter, 1949, s. 367

tění žádati, a tudy se vykážati povinni budou, že z předešlýho vrchnostenskýho závazku propuštění jsou.

Toto ustanovení je nejdůležitějším z celého patentu, jelikož už od dob středověku neexistovala pro poddané žádná svoboda pohybu, tento odstavec ji konečně po mnoha letech opět zakládá. Do vydání Patentu vrchnost prodávala svůj souhlas s odchodem poddaných. Tento souhlas byl vydán pouze těm, kteří neměli vlastní hospodářství (tzv. neosedlým), hospodářům ho pak vydávala pouze tehdy, když za sebe našli náhradu.⁸¹

Poddaní již nepotřebovali k odstěhování svolení vrchnosti, stačil jim pouze propouštěcí list, který jim vrchnost byla opět povinna vydat bezúplatně, tedy zdarma. Tento list pak byli poddaní povinni předložit té vrchnosti, do jejíhož panství se stěhovali, nebo na jejímž území si zakládali živnost. Odchody poddaných z panství vrchnost měla opět možnost pouze registrovat. Tyto registrace byly odůvodněny potřebami armády.⁸²

Později (v roce 1785) byla zavedena povinnost rolníka, který měl v úmyslu se z panství odstěhovat do kterékoliv z dědičných zemí českých a rakouských nebo do Haliče, najít za sebe náhradu, tedy najít jiného poddaného. Pokud tak ovšem neučinil a odstěhoval se, jeho původní vrchnost měla oprávnění donutit hospodáře k návratu a potrestat ho za neposlušnost.⁸³ Tento nový reskript pak přikazoval poddaným, aby si od svého budoucího zeměpána vyžádali prohlášení, že souhlasí s jejich přemístěním a souhlasí s jejich přijetím do svého panství. Toto prohlášení pak byli poddaní povinni předložit své dosavadní vrchnosti.⁸⁴

Svoboda stěhování ovšem nebyla úplná. Pokud se poddaný lid chtěl přestěhovat do cizích zemí, které nebyly součástí Habsburské monarchie, potřeboval k takovému kroku svolení jak politických, tak i vojenských úřadů.⁸⁵

- Můžou se poddaní dle libosti řemeslům a kunstům etc. učiti, a bez vejhostných listů, který bez toho zcela přestávají, k svému vyživení potřebný vejdělek tu, kdeby ho najíti mohli, hledati.*

---

⁸¹ HAUBELT, Josef. *Zrušení nevolnictví: Významná událost v dějinách našeho lidu*. 1. vyd. Praha: Horizont, 1981 str. 125

⁸² Tamtéž

⁸³ KROFTA, Kamil. *Dějiny selského stavu*. 2. vyd. Praha: J. Laichter, 1949, s. 365

⁸⁴ KROFTA, Kamil. *Dějiny selského stavu*. 2. vyd. Praha: J. Laichter, 1949, s. 351

⁸⁵ KROFTA, Kamil. *Dějiny selského stavu*. 2. vyd. Praha: J. Laichter, 1949, s. 366

V třetí části Josef zakotvil poddaným možnost zvolit si libovolné řemeslo či umění, jemu se pak učít a následně jím vydělávat peníze. Dříve mohli sedláci své děti posílat do učení jen se svolením vrchnosti, což se dělo velmi omezeně a většinou vrchnost sama vybrala, o jaké řemeslo se bude jednat, jelikož sama takového řemeslníka na svém panství potřebovala. Od vydání tohoto právní předpisu se nevolníci nemuseli podrobovat libovůli svého zeměpána a mohli svobodně rozhodovat o své budoucnosti.

4. Nebudou poddaní povinni, budoucně nějaké dvorské služby víceji konati. Však ale

Toto ustanovení stanovuje, že děti poddaných již nadále nebudou muset vykonávat dvorskou službu. Zcela neomezeně však o svých dětech rozhodovat nemohli. Roku 1782 vydal Josef II. nařízení, které toto ustanovení doplňovalo, a které stanovovalo, že pokud rodiče mají doma více dětí a některé z nich nepotřebují na vlastní práce, měli by je poslat na vrchnostenskou službu.

Mezi dvorské služby ale také můžeme zařadit povinnost odvádění určitého dílu chmelu, vína, ovoce nebo obilovin, a to za předem určené ceny, které vůbec neodpovídali jejich tržní hodnotě. Další dvorskou službou pak byla povinnost, která vynucovala nákup potravin, a to naopak za cenu mnohem vyšší, než která by jí odpovídala.

Toto ustanovení císař doplňuje roku 1785, kdy sedlákům dovoluje vyrábění podomácku vyrobených potravin a nápojů a jejich následné prodávání za cenu, kterou si sami stanoví.

5. Budou oni podaní, kteří od otce a matky osiřeli jsou, z té příčiny, že gruntovní vrchnost jejich vrchní poručenství neodplatně obstarává, povinni, sirotčí léta jenom v těch místech, kde v obyčeji jsou, na dvorské služby vynaložiti, která ale nikde dýle nežli tři léta trvati nemají. A poněvadž:

Podle dosavadních právních předpisů měli poddaní povinnost posílat své děti do služeb na vrchnostenských dvorech. Tato povinnost skoro zaniká, zůstává pouze pro ty děti, které byly osiřelé od obou svých rodičů. Sirotci si tedy museli odpracovat určitou dobu (tzv. sirotčí léta) u vrchnosti, a to z důvodu splacení poručenství, které vrchnost nad sirotkem vykonávala. Tato sirotčí léta musela trvat nejdéle tři roky a byla vykonávána v panství té vrchnosti, kde sirotek bydlel.

6. *Všechny ostatní roboty, naturální a peněžité daně, jež z podacích gruntů k vykonání jsou a ku kterému (sic) poddaní i taky po vyzdvižené tělesné poddanosti zavázáni zůstanou, v našich českých zemích dle robotních patentův beztoho vyměřené a ustanovené jsou: tak i mimo nich nikde něco víceji poddaným uložití nemůže, tím mírněji, ale poněvadž oni nyní za tělesný poddaný více uznání býti nemohou, bude se mocti jménem předešlé tělesné poddanosti něco jiného od nich žádati. Konečně vyrozumívá se samo od sebe, že poddaní svým gruntovním vrchnostem i taky po vyzdvižené tělesné poddanosti dle oných, v nápodobných případnostech beztoho pozůstávajících našich nejvyšších příkazův s poslušenstvím dálemi zavázáni zůstanou.*

Poslední bod dekretu zdůrazňuje, že poddaní i nadále zůstávají (nikoliv tělesnými) poddanými. Dále ponechává v platnosti jak všechny naturální i peněžní daně, které vyplývají ze statků poddaných (podacích gruntů) tak i robotu, kterou upravoval robotní patent vydaný za Marie Terezie. Tento patent stanovoval maximálně tři dny práce na vrchnostenském pozemku.

Navíc toto ustanovení znemožňuje vrchnostem chtít po poddaných jak zvýšenou robotu, kterou určuje robotní patent z roku 1775, tak ani nijak zvýšené daně.

V poslední části potom císař pouze konstatuje, že poddaní již nemohou být více nazýváni tělesnými poddanými a i přes všechny svobody, které jim patent nově zakládá, musejí zůstat poslušnými a věrnými svému zeměpánovi.

Podle čehož se gruntovní vrchnosti a poddaní budoucně řídití, naši představení krajský a jiný obřadové zemský ale v takových vyskytovati se mohoucích případnostech toto nařízení za nevyhnutelné pravidlo držeti, a na téhož vyplnění tu nejbedlivější pozornost vynaložiti povinni budou. Neb v tom pozůstává naše nejvyšší a přísná vůle a poručení.

*Dávno v našem hlavním a sídelním městě Vídni 1. dne měsíce listopadu 1781, království našich římského osmnáctého a dědičných zemích prvního roku.*⁸⁶

Patent o zrušení nevolnictví na Slovensku vydaný v roce 1785 se od toho českého v jedné věci odlišoval a to v tom, že slovenský patent obsahoval ustanovení o dědičnosti poddanské držby movitého i nemovitého majetku.⁸⁷

⁸⁶ Znění celého Patentu přikládám v přílohách jako přílohu č. 2

⁸⁷ HAUBELT, Josef. *Zrušení nevolnictví: Významná událost v dějinách našeho lidu*. 1. vyd. Praha: Horizont, 1981 str. 136

4. 2. Aplikace patentu v praxi

Pro zviditelnění zrušeného nevolnictví, bylo Josefem II. také zakázáno líbání rukou pánů a úředníků, stejně tak klanění se jim. Oboje totiž považoval za znak nadřazenosti, kterého vrchnosti užívaly, kterého však sám císař neuznával.

Patent sám o sobě nebyl dokonalý. Jeho nedostatek lze spatřovat v jeho násilné aplikaci na všechny země habsburského mocnářství bez rozdílu, což bylo nemožné, protože, stejně jako dnes, se každá země od té druhé lišila a v každé platily trošku jiné zákony. Příkladem je ustanovení o svobodě pohybu, které bylo důležité pro české země, ale například pro Slovensko, které bylo ovlivněno Uhry, toto ustanovení nemělo význam, jelikož zde tento problém byl vyřešen již dříve.⁸⁸

Je důležité si uvědomit, co Patent znamenal pro poddanský lid a pro vrchnost. Poddaným zakládal poddanskou svobodu ve třech základních směrech. Prvním byla svoboda uzavírat sňatky, dále to byla svoboda pohybu a za třetí šlo o svobodu volby řemesla a školní přípravy na něj. Těmito třemi základními směry Patent úplně změnil tvář vesnických sídel. Do nynějška byli poddaní odkázáni na své vrchnosti, které jim vybíraly, jakému řemeslu se budou věnovat, jak jej budou vykonávat a hlavně čím. Poddaní neměli své vlastní nástroje, museli si je pronajímat od feudálních pánů. Patent tímto umožňuje specializaci řemesel a možnost obživy mimo zemědělskou činnost – v průmyslu. Zrušení nevolnictví pro vrchnost představovalo ztížení podmínek využívání bezplatné pracovní síly venkovanů, čímž feudální třída úplně ztratila prostředky pro omezování osobní svobody poddaných. Pro nemajetné venkovany to naopak představovalo hlavně zlepšení podmínek pro prodání jejich pracovní síly, zlepšení mzdy za vykonanou práci a uplatnění se nejen v zemědělské výrobě, ale právě i v průmyslu.⁸⁹

Lze tvrdit, že patent nesledoval ani tak zájmy humanitní, ale spíše hospodářské. Zrušením nevolnictví se měl povzbudit trh s pracovní silou a produktivita zemědělského podnikání. Protože jak se ukázalo při zavádění raabizačního systému, pracovní výkon stoupá, pokud lidé mají motivaci pracovat. Pravý opak však tvrdí Pavel Bělina ve své knize *Česká města v 18. století*, kde prohlašuje, že motivací k vydání Patentu bylo hlavně uvolnění patrimonální správy, vedlejším důsledkem se pak stal volný trh pracovní síly.⁹⁰

---

⁸⁸ KROFTA, Kamil. *Dějiny selského stavu*. 2. vyd. Praha: J. Laichter, 1949, s. 349

⁸⁹ HAUBELT, Josef. *Zrušení nevolnictví: Významná událost v dějinách našeho lidu*. 1. vyd. Praha: Horizont, 1981 str. 139, 140.

⁹⁰ BĚLINA, Pavel. *Česká města v 18. století a osvícenské reformy*. 1. vyd. Praha: Academia, 1985, s. 47

Roku 1783 Josef II. zašel o něco dál a vydal dekret o relucii, jímž umožňoval poddaným vykoupit se z vrchnostenského područí. Tato příležitost poddaným umožnila trávit mnohem více času na jejich vlastních polích.⁹¹

Josefovým úmyslem bylo úplné zrušení robotní povinnosti, ovšem kvůli onemocnění a následné smrti toho nemohl dosáhnout. Roku 1785 upravil pozemkovou daň, tato modifikace zbavila vrchnost veškerých privilegií a zakládala rovnost při odvodu daní. Započal přípravu berní a urbaniální reformy, k jejímuž zakončení bylo potřeba přesnějších katastrálních podkladů, než ty, které poskytoval Tereziánský katastr. Proto byl vypracován katastr nový – Josefský.

Berní reforma byla vypracována na základě fyziokratických myšlenek, jejichž hlasatelé tvrdili, že základem všeho veřejného hospodářství je půda. Panovník pak došel k přesvědčení, že jediným předmětem zdanění by měla být právě půda. Cílem urbaniální reformy bylo snížení poddanských povinností vůči vrchnosti a s tím související úplné odstranění roboty.⁹²

Patent o berní a urbaniální povinnosti, jehož nejdůležitějším ustanovením bylo, že „*roboty je tímto krokem s konečnou platností zrušena*“ byl vyhlášen v únoru roku 1789, v platnost však měl vstoupit až 1. 11. 1790. Do tohoto dne měli sedláci sice pracovat na panském, ale za stálou mzdu. Od listopadu roku 1790 měli poddaní vrchnostem odvádět jen peníze a vrchnostenské velkostatky měly dvě možnosti: buď by zcela přešly na námezdní práci, nebo by své pozemky pronajímaly pachtýřům.

Avšak reforma nikdy nebyla uskutečněna, jelikož Josef II. 20. února 1790 skonal. Po jeho smrti, v letech 1791-1792, byla česká města vyzvána k vyjádření názoru na Josefské reformy. Ta se souhrnně shodla na touze po návratu k předreformním poměrům a v pohrdání poddanskými snahami o osvobození.⁹³ Josefův následovník, jeho mladší bratr Leopold II., tedy pod nátlakem vrchnosti a šlechty celou reformu odvolal, a to patenty z 19. dubna (pro Moravu a Slezsko) a 9. května 1790 (pro Čechy) s tím, že berní a urbaniální reforma byla prohlášena za neplatnou počínaje dnem 1. 5. 1790. Těmito dvěma patenty Leopold II. zničil celé Josefovo snažení a ukončil rozkvět celého Rakouska. Obnovil se stav, jež panoval do roku 1789, míru poddanských povinností tedy znovu ukládal robotní patent Marie Terezie. Znovuuložení robotní povinnosti se stalo obrovskou ránou pro poddaný lid, následovalo několik bouří, které byly rozehnány vojskem. Byly vydány různé patenty upravující jak robotu,

⁹¹ MAGENSCHAB, Hans. *Josef II.: revolucionář z boží milosti*. 1. vyd. Překlad Milan Tvrdlík. Praha: Brána, 1999, 241 s., [8] s. obr. příl. ISBN 80-242-0089-9, s. 141

⁹² KROFTA, Kamil. *Dějiny selského stavu*. 2. vyd. Praha: J. Laichter, 1949, s. 357-359

⁹³ BĚLINA, Pavel. *Česká města v 18. století a osvícenské reformy*. 1. vyd. Praha: Academia, 1985, s. 77-78

tak možnost reluce. To však poddaný lid, který se již cítil napůl svobodný, nemohlo uspokojit.

Čeští a moravští stavové se dokonce snažily o úplné zrušení všech Josefinských reforem, s tím se však Leopoldova vláda neztotožňovala. I když nesouhlasila se zrušením roboty obecně závazným zákonem, pracovala na jejím zrušení prostřednictvím dobrovolných smluv mezi zeměpány a poddanými, jimž se dávala možnost vykoupit se z robotní povinnosti, o čemž byl 1. 9. 1798 také vydán zákon. Touto úpravou se pomalu připravovalo úplné zrušení roboty.⁹⁴

Následující léta se odehrála ve znamení selských bouří a vládních porad, jak s nimi naložit, až za vlády rakouského císaře, českého a uherského krále Františka I. Dobrotivého, dne 28. března 1848 byl vydán císařský patent, nařizující „*aby povinnost robotní do roka, a to nejdéle do 31. 5. 1849, přestala za přiměřenou náhradu*“⁹⁵. Skoro o půl roku později, dne 7. 9. 1848 byl vydán další právní předpis, jenž zrušil veškerou vrchnostenskou pravomoc nad poddanými a navíc odstraňoval rozdíl mezi dominikální a rustikální půdou, plus veškerou půdu zbavoval všelijakých břemen.⁹⁶

---

⁹⁴ . FRAIS, Josef. *Reformy Marie Terezie a Josefa II.: (nejen v českých a moravských zemích)*. Vyd. 1. Třebíč: Akcent, 156 s. ISBN 80-726-8337-3, s. 135,142; KROFTA, Kamil. *Dějiny selského stavu*. 2. vyd. Praha: J. Laichter, 1949, s. 360-362

⁹⁵ KROFTA, Kamil. *Dějiny selského stavu*. 2. vyd. Praha: J. Laichter, 1949, s. 411

⁹⁶ KROFTA, Kamil. *Dějiny selského stavu*. 2. vyd. Praha: J. Laichter, 1949, s. 415

5. Závěr

V polovině 18. století se v zemích habsburského mocnářství začaly projevovat osvícenecké myšlenky, které mimo jiné považovaly za důležité odstranit dosavadní feudální řád a stanovit nové a lepší podmínky pro poddanský život. Tyto ideje se prosazovaly především prostřednictvím osvíceneckého absolutismu a josefinismu, přičemž praktická aplikace těchto myšlenek našla své uplatnění v rovině reformní. Díky osvícenectví se státní moc poprvé v historii postavila do vztahu, který panoval mezi poddanými a vrchností.

Důležitou událostí, která přivedla panovnické duo (Marie Terezie a jejího syna Josefa II.) na myšlenku zrušení nevolnictví, se stala selská bouře, jež proběhla na jaře a v létě roku 1775. Toto povstání mělo za následek vydání robotního patentu Marie Terezie, na jehož základě mohla vrchnost vyžadovat pouze tři dny práce na panské půdě. Tento patent ovšem poddané umlčel pouze na chvíli.

Den 1. 11. 1781 se do historie českého lidu zapsal jako den osvobození českého selského stavu od vykořisťování. Ovšem, než k tomuto dni došlo, utrpěl český venkov mnoho ran, a to jak ze strany církve a vrchnosti, tak ale i ze strany panovnické, která spíše podporovala práva vrchností. Pod vlivem osvícenských myslitelů začala Marie Terezie, ale hlavně její následovník Josef II., upravovat vrchnostensko-poddanský vztah a stavět se na stranu utlačovaných poddaných. Samotný Patent o zrušení nevolnictví se setkal s obrovským odporem ze strany vrchnosti, která oponovala, že nic takového jako nevolnictví vlastně neexistuje, tím pádem není co rušit. Pravdou je, že nic takového nikdy nebylo právně zakotveno, ovšem v praktické rovině existovala skutečnost, že měla vrchnost možnost násilím si udržet pracovní sílu – tedy nevolníky.

Patent osvobodil poddané od feudálních pánů a přeměnil je ve svobodnou pracovní sílu, ve svobodné dělníky. Takové, které potřeboval kapitalistický průmysl, jenž pomalu vytlačil feudální řád. Osvobozením selského stavu od četné zátěže a zavedením zásadní daňové a urbaniální reformy způsobilo, že se habsburská monarchie mohla pozvolnou cestou vydat k průmyslovému a obchodnickému státu.

Je nutné Patent o zrušení nevolnictví počítat za ten čin osvíceného absolutismu, který, bez úmyslu svého autora, přispěl k národnímu obrození českého lidu. Svobodou, kterou zakládal k výběru řemesla a studií, totiž způsobil příliv českého venkovského lidu mezi měšťany. A právě z řad venkovanů se zrodily jak drobné, tak ale i ty velké postavy našeho národního obrození.

6. Resumé

During the middle of the 18th century the countries under the rule of the Habsburg monarchy began to develop enlightened ideas. This new way of thinking was vital to remove the existing feudal order, and to establish improved conditions for people in servitude. These ideas were promoted mainly through enlightened absolutism and the josephinism, whereas the practical application of these ideas found their place in reforms. Reforms would see, for the first time in history, direct conflict between the power of the State and the relationship of landowners and servants

One of the most significant events, that would directly alter the way Maria Theresia and her son thought, was the Peasant Revolt during the spring and summer of 1775. This uprising directly led to the reform in Maria Theresia's Labour Laws, and would see that the authorities could only require a maximum of three days of work on the authorities land a week. However these reforms only would not keep the peace for long, a new way of thinking was required.

The 1st of November 1781 saw the liberation of all Czech people from labour exploitation. People from the countryside had suffered a great deal. Under the thumb of enlightenment thinkers Maria Theresia and mainly her successor Joseph II. began to edit the relationship between serfs and lords and stand on the side of serfs. The abolition of serfdom Law met a huge impatience from the lords, who always denied the serfdom actually existed, and therefore had thought abolition unnecessary. The truth is that anything like this has never been enacted in law, but in practical terms there was the fact that the lords had the opportunity to forcibly keep the workforce – the serfs.

The Laws liberated the serfs from feudal lords and transformed them into a workforce of free labourers. This had the effect of slowly pushing out and ending the feudal order. The alleviation of numerous burdens and the establishment of fundamental tax and land reform allowed the Habsburg monarchy to develop its industrial and mercantile industries.

It is necessary to mention that Abolition of Serfdom Law helped the national revival of the Czech people. For the first time labourers were able to choose which subjects to study or where to work, and allowed people from the countryside the freedom to move into the cities. And from all of this new freedom people could become some of the greatest figures of the Czech national revival.

7. Přehled pramenů

7.1. Literatura

BĚLINA, Pavel. *Česká města v 18. století a osvícenské reformy*. 1. vyd. Praha: Academia, 1985.

BĚLINA, Pavel. *Dějiny zemí Koruny české*. 6. vyd. Praha: Paseka, 1999c1993, 328 s. ISBN 80-7185-257-9.

FRAIS, Josef. *Reformy Marie Terezie a Josefa II.*: (nejen v českých a moravských zemích). Vyd. 1. Třebíč: Akcent, 156 s. ISBN 80-726-8337-3.

HALADA, Jan. *Osvícenství - věk rozumu*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984.

HARNA, Josef a Rudolf FIŠER. *Dějiny českých zemí*. Vyd. 1. Praha: Fortuna, 1998, 279 s. ISBN 80-716-8522-4.

HAUBELT, Josef. *Zrušení nevolnictví: Významná událost v dějinách našeho lidu*. 1. vyd. Praha: Horizont, 1981.

IM HOF, Ulrich. *Evropa a osvícenství*. Praha: Lidové noviny, 2001, 268 s. Utváření Evropy. ISBN 80-710-6394-0.

JANEČEK, Oldřich. *Povstání nevolníků v českých zemích roku 1775: studie o boji lidu za odstranění roboty a nevolnictví na úsvitu našeho národního obrození*. Vyd. 1. Praha: Naše vojsko, 1954, 211 s. Živá minulost (Naše vojsko), sv. 26.

KOČÍ, Josef. *Boje venkovského lidu v období temna: Povstání nevolníků v 17. a 18. stol*. Praha: Naše vojsko.

KROFTA, Kamil. *Dějiny selského stavu*. 2. vyd. Praha: J. Laichter, 1949.

LNĚNIČKOVÁ, Jitka. *České země v době osvícenství*. 1. vyd. Ilustrace Jan Maget. Praha: Albatros, 1995, 63 s. Dějiny v obrazech. ISBN 80-00-00233-7.

MAGENSCHAB, Hans. *Josef II.: cesta Rakouska do moderní doby*. Vyd. 1. Překlad Milan Churaň. V Praze: Ikar, 2008, 246 s. ISBN 978-80-249-1001-7.

MAGENSCHAB, Hans. *Josef II.: revolucionář z boží milosti*. 1. vyd. Překlad Milan Tvrdík. Praha: Brána, 1999, 241 s., [8] s. obr. příl. ISBN 80-242-0089-9.

Naše národní minulost v dokumentech. 1. Díl, (Do zrušení nevolnictví) : Chrestomaie k dějinám Československa / k vydání připravil Václav Husa ... [et al.] ; předmluva Václav Husa. – 1. Vyd.. – Praha : Nakladatelství Československé akademie věd, 1954. – 563, [1] s., 15 s. obr. příl. ; 8

Náše národní minulost v dokumentech: chestomatie k dějinám Československa. 2. Díl, [Od zrušení nevolnictví do revoluce r. 1848] / k vydání připravil František Kutnar za spolupráce Františka Bokese a Jiřího Berana. – 1. vyd.. – Praha : SPN, 1962. – 490, [1] s. : 15 s. fot. příl. ; 8°

PETRÁŇ, Josef. *Nevolnické povstání 1775: prolegomena edice pramenů*. Vyd. 1. Praha: Universita Karlova, 1972, 279 s. Acta Universitatis Carolinae.

PETRÁŇ, Josef. *Rebelie: příběh jednoho týdne a dvou dní v březnu roku 1775*. Vyd. 1. V Praze: Československý spisovatel, 1975, 259 s. Spirála.

PRÁŠEK, Justin Václav. *Panování císaře Josefa II.: Část 2., Život duševní a počátky národní obrody české: na počátku národního znovuzrození*. Praha: I. L. Kober, 1904.

ROBERTS, J. *Ilustrované dějiny světa*. Vyd. 1. Praha: Knižní klub, 1999, 191 s. Utváření Evropy, sv. 1. ISBN 80-717-6775-1.

TAPIÉ, Victor Lucien. *Marie Terezie a Evropa: od baroka k osvícenství*. Překlad Karel Kubiš, Vlasta Kubišová. Praha: Mladá fronta, 1997, 398 s. ISBN 80-204-0616-6.

TARABA, Luboš. *Josef II.* 1. vyd. Ilustrace Jan Maget. Praha: Epoque, 1999, 191 p., [4] p. of plates. Edice Portréty (Epoque (Firm)), sv. 10. ISBN 80-902-1297-2.

7.2. Webové stránky

Josefinismu. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2014-02-18]. Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Josefinismus>

LUSTIGOVÁ, Martina. Kalendárium. [online]. [cit. 2014-02-23]. Dostupné z: <http://www.radio.cz/cz/rubrika/Kalendarium/kalendarium-2006-11-05>

Osvícenství: České osvícenství. *Osvícenství: České osvícenství* [online]. [cit. 2013-12-31]. Dostupné z: http://www.ped.muni.cz/weng/literatura/enlightenment/enl_cz.html

Patent o zrušení nevolnictví. [online]. [cit. 2014-02-23]. Dostupné z: <http://files.zskaznejov.webnode.cz/200007105-30c7f31c1f/1781%20-%20Patent%20o%20zru%C5%A1en%C3%AD%20nevolnictv%C3%AD%20-%20450.jpg>

8. Přílohy

8.1. Příloha č. 1⁹⁷

⁹⁷ LUSTIGOVÁ, Martina. Kalendárium. [online]. [cit. 2014-02-23]. Dostupné z: <http://www.radio.cz/cz/rubrika/Kalendarium/kalendarium-2006-11-05>

8.2. Příloha č. 2⁹⁸

1781, 1. listopad

Patent o zrušení nevolnictví

Patent císaře Josefa II. z 1. listopadu 1781, kterým zrušeno jest nevolnictví, jinak člověčenství aneb tělesná poddanost.

My Josef Druhý, z boží milosti volený římský císař, po všechny časy rozmnožitel říše, král v Germanii, v Uhřích, v Čechách etc., arcikníže rakouské, kníže burgundské a lotarynské etc.

Vzkazujeme společným našim věrno nejposlušnějším stavům, vrchnostenským ouředníkům, rychtářům, konšelům a ostatním poddaným v Čechách, v Moravě a v Slezsku naši zemoknůžecí milost, a dáváme vám tuto nejmilostivěji k vyrozumění:

Poněvadž jsme rozvážili, že vyhlazení a vyzdvižení tělesné poddanosti neb člověčenství a uvedení mírné, dle případu našich rakouských dědičných zemí spořádané poddanosti, k zvelebení vorby a společného polního hospodářství, jakož i taky k přičinlivému vyhledávání užítku velmi prospěšné jest, a že se taková proměna s zdravým (sic) rozumem, tak taky s láskou bližního rovnává: protož jsme pohnuti byli tělesnou poddaností nebo člověčenství hned od této chvíle zcela vyzdvihnouti, místo ní ale mírnou poddaností uvésti, a tudy gruntovním vrchnostem a jejich ouředníkům jakož i poddaným následující pravidlo k nejbodlivějšímu zachování příkazně předeptati:

1. Má jeden každý poddaný právo, jedině na předběžné ohlášení a neodplatně k obdržení majetk odůli, v stav manželský vstoupiti. Jakož i taky

2. jednomu každému poddanému na vůli se zanechává, že on s pozorováním toho, co naše nejvyšší ustanovení strany okřileckého verbování předpisuje, i také z panství se odstěhovati, a někde jinde v zemi se usaditi anebo službu hledati může; však ale mají oni poddaní, kteří se ze svých panství odebrali, a jinde budto s nějakým hospodářstvím a domem zaopatřiti, anebo jenom jakožto podruzi se usaditi chtějí, rovně neodplatný list svého propuštění žádati, a tudy se vykázati povinni budou, že z předcházejícího vrchnostenského závazku propuštění jsou.

3. Můžou se poddaní dle libosti řemeslům a uměním etc. učiti, a bez veřejných listů, který beztoho již zcela přestávají, k svému vyživení potřebný vejdělek tu, kdeby ho najíti mohli, hledati.

4. Nebudou poddaní povinni, budoucně nějaké dvorské služby víceji konati. Však ale

5. budou oni poddaní, kteří od otce a matky osiřeli jsou, z té příčiny, že gruntovní vrchnost jejich vrchní poračerství neodplatně obstarává, povinni, sirotčí léta jenom v těch místech, kde v obyčejí jsou, na dvorské služby vynaložiti, které ale nikde dýle nežli tři léta trvati nemají. A poněvadž:

6. všechny ostatní roboty, naturální a peněžité daně, jenž z podacích gruntův k vykonání jsou a ku kterému (sic) poddaní i taky po vyzdvižení tělesné poddanosti zavázání zůstanou, v našich Českých zemích dle robotních patentův beztoho vyměřené a ustanovené jsou; tak i mimo nich nikde něco víceji poddaným uložiti nemůže, tím mírněji, ale poněvadž oni nyní za tělesný poddaný více uznání býti nemohou, bude se moci jménem předcházející tělesné poddanosti něco jiného od nich žádati. Konečně vyrozumívá se samo od sebe, že poddaní svým gruntovním vrchnostem i taky po vyzdvižení tělesné poddanosti dle oných, v nápodobných případech beztoho pozůstávajících našich nejvyšších příkazův s poslušenstvím dáleji zavázání zůstanou.

Podle čehož se tedy gruntovní vrchnosti a poddaní budoucně říditi, naši představení krajský a jiný ouřadové zemský ale v takových vyskytovati se mohoucích případech toto nařízení za nevyhnutelné pravidlo držeti, a na téhož vyplnění tu nejbodlivěji pozornost vynaložiti povinni budou. Neb v tom pozůstává naše nejvyšší i přímá vůle a poručení.

Dáno v našem hlavním a sídelním městě Vídni 1. dne měsíce listopadu 1781, království našich římského osmnáctého a dědičných zemských prvního roku.

Josef (I. S.)

Henricus Comes à Blümegen,
Reg. Boh. Sup. & A. A. Pr. Cancellarius.
Jindřich hrabě z Auerspergu
Maria Josef hrabě z Auerspergu
Ad mandatum Sacrae Caes. Regiae
Majestatis proprium
Jan Václav z Margelku

Patent uložen ve Státním ústředním archívu ve fondu Sbírka patentů, č. 2023. Otiskem též v práci J. Kolář, Řády vlády a instrukce hospodářské, Archiv český XXV, Praha 1910, str. 25-28.

⁹⁸ Patent o zrušení nevolnictví. [online]. [cit. 2014-02-23]. Dostupné z:

[http://files.zskaznejov.webnode.cz/200007105-30c7f31c1f/1781%20-](http://files.zskaznejov.webnode.cz/200007105-30c7f31c1f/1781%20-%20Patent%20o%20zru%20C5%A1en%C3%AD%20nevolnictv%C3%AD%20-%2020450.jpg)

[%20Patent%20o%20zru%20C5%A1en%C3%AD%20nevolnictv%C3%AD%20-%2020450.jpg](http://files.zskaznejov.webnode.cz/200007105-30c7f31c1f/1781%20-%20Patent%20o%20zru%20C5%A1en%C3%AD%20nevolnictv%C3%AD%20-%2020450.jpg)